

ΤΑΚΗ ΛΑΪΠΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΛΙΔΩΡΙΚΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ»
— ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1955 —

Π
92
ΛΙΑ

ΤΑΚΗ ΛΑΠΠΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΛΙΔΩΡΙΚΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΔΩΡΕΑ

ΤΑΚΗ ΛΑΠΠΑ

ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ —

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ»
— ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1955 —

Αριθ. Εισαγωγής 5145
Ταξινομικός Αρ. 7 92 ΛΙΔ

ΚΕ:1450

Ὁ σφραγιδοφύλακας τοῦ Ἀλή πασᾶ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΩΡΓΙΚΗΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ

Με τὸ ὄνομα Λιδωρική⁽¹⁾ ἔχουμε δυὸ οἰκογένειες. Κι' οἱ δυὸ ὅμως τὸ πῆ-
ραν παρατσούκλι ἀπ' τὴν ἐπαρχία τους. Τὸ πραγματικὸ τῆς μιᾶς ἦταν Τούντας ἢ
Παπαδογεωργόπουλος καὶ τῆς ἄλλης Σιαρλάτος. Συγγένεψαν ἀργότερα οἱ δυὸ οἰ-
κογένειες γιατί ἀπ' τὴν πρώτη, ὁ Ἀναστάσης Λιδωρική (Τούντας) πῆρε γυ-
ναίκα του τὴ Χρυσάφω Λιδωρική (Σκαρλάτου). Ἔτσι μὲ τὸν καιρὸ γίνανε σχεδὸν
μιὰ οἰκογένεια.

Ἡ Θανάτης Λιδωρικής ποὺ ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτὰ ἦταν ἀπ' τὴν
οἰκογένεια Σκαρλάτου.

Δὲν θ' ἀσχοληθοῦμε νὰ διογραφήσουμε τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ συγγραφέα γιατί
ὁ ἴδιος τὰ ἀναφέρει στὰ ἀπομνημονεύματά του. Μόνο θὰ συμπληρώσουμε μερικὰ
γιὰ κείνο τὸν καιρὸ καὶ θὰ τὸν παρακολουθήσουμε ὕστερα στὸ λεύτερο ἑλληνικὸ
κράτος.

Ὅταν πῆρε τὴν ἐμπιστευτικὴ θέση τοῦ σφραγιδοφύλακα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ,
πεντρύτηκε στὴν Ἄρτα τὴν κόρη τοῦ πλούσιου προύχοντα Ντέμου. Τὴν οἰκογέ-
νεια τοῦ ὅμως ποτὲ δὲ μετέφερε στὰ Γιάννενα ἀλλὰ ἔμενε στὴν Ἄρτα στὸ ἀρχοντικὸ
τοῦ Ντέμου, κοντὰ στὴν ἐκκλησιά τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Ἡ γυναίκα του ἦταν πολὺ ὀμορ-
φη καὶ γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ τους ζωὴ μᾶς δίνει μερικὲς γραμμὲς στὸ βιβλίον τῆς ἡ κόρη
τοῦ Λιδωρική, ποὺ γι' αὐτὴ θὰ γράψουμε περσότερα πιὸ κάτω: «Ἦκουσαν αὐτὴν τὴν
πρωτὰν λέγουσαν εἰς τὸν σύζυγόν της, «Κύρ' Θανάση, σήκω τώρα εἶναι τόσος κό-
σμος στὸ μουσαφίρ ὄντᾶ (αἰθουσα ὑποδοχῆς) καὶ σὲ περιμένει». Οἱ σύζυγοι τότε,
καὶ μὲ ὀλην τὴν ἀγερωχίαν τοῦ χαρακτήρος των καὶ τὰ σατραπικὰ ἦθη των, πρὸς
τὰς γυναίκας των, ὅμως ἐφέροντο μετὰ σεβασμοῦ, καὶ ἔν εἶδος αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας
ὑπῆρχε μεταξὺ των διὰ τοῦτο καὶ ἡ σύζυγος προσηγόρευε μὲ τό, «Κύριε» τὸν ἄνδρα
της, τὰ δὲ τέκνα τὸν πατέρα των ἔλεγον Αὐθέντην. Διεκρίνετο δὲ αὐτὴ ἡ εὐγένεια

1. Σχετικὰ μὲ τὴ λέξη Λιδωρική υπάρχουν ἀρκετὲς ἐτυμολογίαι. Ἐγραψαν: Καμπούρο-
γλου Δημ. «Τοπωνυμικὰ παράδοξα» σελ. 14—18. Γεωργακάς περιοδ. Λαογραφία 1939 Τομ.
IB' σελ. 185—189. Βλαχογιάννης Γιαν, περιοδ. Νέα Ἔστια 1944 Τομ. III' σελ. 479 καὶ 711—
713. Ἀνδριώτης Ν. περ. Νέα Ἔστια 1944. Τομ. III' σελ. 601. Ὅσο γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ Λιδω-
ρική, κράτησα τὴν καθιερωμένη ἀπ' τὴν οἰκογένεια ἂν καὶ τὸ ω στ' ὄνομά τους ἔχει τὴ
σχέση ὅσο καὶ τὰ δυὸ π στὸ δικό μου. .

τῶν ἡθῶν, καὶ τῶν τρόπων, καθ' ἑλλην τὴν ὑπόδουλον Ἑλλάδα, πρὸ πάντων ὅμως εἰς τὰ Ἰωάννινα» (1).

Στὴν Ἄρτα ἀπόχτησαν τὸ 1817 τὸ πρῶτο τους παιδί, τὸ Νίκου.

Ἐπειδὴ ὁ Λιδωρικός δὲν μπορούσε νὰ μένει πάντα στὴν Ἄρτα, ἀλλὰ νὰ πηγαينوέρχεται στὰ Γιάννενα, θέλησε νὰ ἔχει στὸ σπίτι του ἕναν ἄνθρωπο δικό του, γιὰ τὰ ψώνια. Τότε πῆρε τὸ Γιάννη Μακρυγιάννη ποῦ ἦταν στὸ Λιδωρικό κοντὰ στὸν ἀδερφό του Παναγιωτάκη Λιδωρική.

Νὰ τί ἀναφέρει σχετικὰ στ' ἀπομνημονεύματά του ὁ Μακρυγιάννης: «Σὲ ὀλίγον καιρὸν γράφει ὁ ἀδελφός τοῦ ἀφέντη μου ἀπὸ τὰ Γιάννενα ὅτι θέλει ἕνα παιδί νὰ τοῦ κάνῃ χρομέτι (ὑπηρεσία). Μ' ἔστειλαν ἐμένα. Ἦταν τίμιος ἄνθρωπος τὸν λένε Θανάση Λιδωρική. Τότε γυρεύει νὰ μ' ἀφήσῃ εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἐμένα· δὲν ἤθελα νὰ κάτσω. Μοῦ εἶπε: «Θὰ κάτσω; καὶ μὲ τὸ στασιό». Αὐτὸ δὲν μπορούσα νὰ τὸ ἀποφύγω, ὅτ' εἶχε τὴ δύναμη. Ἐκατσα μὲ συμφωνίες ὅτι ἐγὼ ὡς δοῦλος δὲν κάθομαι. «Κάνω τὴν ὑπηρεσία τοῦ σπιτιοῦ σου, ὅμως θὰ γνωριστῶ καὶ μὲ τοὺς κατοίκους νὰ δανειστῶ, νὰ κάμω καὶ ἐμπόριο, ὅτι εἶμαι γυμνός, νὰ ντυθῶ. Πρώτη συμφωνία αὐτεῖνη, τοῦ εἶπα, καὶ δεύτερον τὰ ψώνια τοῦ σπιτιοῦ σου νὰ βαστάῃ ἡ γυναίκα σου τὰ χρήματα καὶ τὸν λογαριασμόν, ἔξεραι γράμματα, καὶ νὰ μοῦ δίνῃ νὰ τῆς ψωνίζω, νὰ ζυάξῃ ὅταν φέρνω τὸ ψώνιο καὶ ὅ,τι κάνῃ νὰ πλερώνῃ. Τὸ ἴδιον καὶ εἰς τ' ἄλλα τὰ ψώνια, νὰ μὴν μὲ λέτε ὅτι σὰς ἔκλεψα· ὅτι τώρα μὲ βλέπετε γυμνὸν καὶ αὐριον ντυμένον καὶ θὰ λέτε ὅτ' εἶμαι κλέφτης». Ἐκατσα μ' ἐκεῖνες τίς συμφωνίες ὅπου τοῦ εἶπα καὶ ἔκαμα σ' αὐτὸν δέκα χρόνους. Μοῦ ἔδωσε καὶ αὐτὸς διὰ μιστὸν τετρακόσια γρόσια ἔλα. Τοῦ ζήτησα ἕνα δάνειο καὶ μοῦ ἔδωσε μὲ τόκον τὰ δέκα δώδεκα τὸν χρόνον. Τοῦ φκίασα ὁμολογία καὶ τὴν ἔχω ὡς σήμερον. Αὐτὸ τὸ τζιρακλίκι (ἀμοιβή) μᾶκαμε κι' αὐτὸς(2)».

Μέσα λοιπὸν ἀπ' τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Λιδωρική ξεκίνησε ὁ ὕστερα Ρουμελιώτης στρατηγός.

Τὸ σπίτι του στὴν Ἄρτα ἦταν ἀνοιχτὸ στοὺς ξένους ποῦ φτάνανε ἐκεῖ. Σ' αὐτὸ φιλοξενήθηκαν ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι, καὶ δὲν βρῖσκαν μόνο μιὰ ἀρχοντικὴ φιλοξενία, μὰ κι' ἄνθρωπο νὰ μπορούν νὰ μιλήσουν, σπάνιο γιὰ τὴν ἐποχὴ κείνη. Γιατί ὁ Λιδωρικός ἐξὸν ἀπ' τὰ Τούρκικα, κατάφερε νὰ μάθει καὶ νὰ μιλάει καλὰ Γαλλικὰ κι' Ἰταλικὰ.

Καὶ στὰ Γιάννενα σχετιζόταν μ' ὅλους τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους ποῦ ζοῦσαν τότε καὶ. Γιὰ τὸ δάσκαλό του Ψαλλίδα ἦταν ὁ πιὸ καλὸς του φίλος.

Ἀπὸ τότε ἴσως νὰ εἶχε τὴν ἰδέα νὰ γράφει ἀπομνημονεύματα γιατί κρατοῦσε ὅτι ἦταν σχετικὸ μὲ τὸν Τεπελενλή. Στὸ Λιδωρική χρωστᾶμε σήμερα τὸ πρῶτο τυπο χειρόγραφο τὸ πιὸ ὀλοκληρωμένον, ἀπ' τὸ ποίημα τοῦ Ἀρβανίτη Χατζῆ Σεχρέτη, ποῦ ἔγραψε τότε γιὰ νὰ διογραφῆσαι καὶ ἐξυμνήσαι τὸν Ἀλῆ πασᾶ. Ἐπειδὴ ὁ Τεπελενλής τὴν «Ἀληπασιάδα» του, ἤθελε νὰ τὴν τυπώσαι, τὸ ἔδωκε στὸν Ψαλ-

1. Παπαηλιοπούλου Πηνελόπης—Λιδωρική: «Σελίδες τινὲς τῆς Ἱστορίας τοῦ βασιλέως Ὀθωνος» σελ. 12.

2. Μακρυγιάννη Ι. Ἀπομνημονεύματα Τομ. Β' σελ. 14.

λίδα να τὸ διορθώθει⁽¹⁾. Ὑπερ' ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ, ὁ Ψαλλίδας ἔδωσε τὸ χειρόγραφο στὸ Λιδωρική πού αὐτὸς τὸ χάρισε στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη⁽²⁾.

Ὁ Θανάτης Λιδωρικής μ' ἔλο πού εἶχε τὴν τόσο υπεύθυνη θέση τοῦ σφραγιδοφύλακα ποτέ του δὲν ἦταν πιστὸς στὸν ἀρέντη του, κι' οὔτε συμφωνοῦσε μὲ τίς πράξεις του. Ἄν κακὴ μοῖρα τὸν ἔφερε πλάι στὸν Ἀλῆ Τεπελενλή, τὰ ἀπομνημονεύματά του μᾶς ἀποδείχνουν πὼς πολλὰς φορές διαφωνοῦσε μαζί του καὶ μὲ πόση ἀποστροφή κατεδίκαζε τὰ ἐγκλήματά του. Κι' ἔλο αὐτὸν τὸν καιρό, ἀψηφώντας ἀκόμα κι' αὐτὸ τὸ κεφάλι του, φρόντιζε πάντα γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Σχετικὰ ὁ Γούδας μᾶς λέει: «Γνωστὸν εἶναι ὅτι πολλὰκις ἐμεσίτευσεν ὑπὲρ τῶν ἀδίκως πασχόντων, ἐνίοτε μάλιστα ἐπετύγγανε καὶ ν' ἀνακουρίζη ἢ καὶ νὰ σώζη τούτους. Ἡ δὲ σεμνότης τοῦ ἡθους του, ἢ περίνοια ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ τὸ μελιχίον τῶν τρόπων εἰλκυσαν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ μὲν τυράννου καὶ τῶν υἱῶν τὴν ἐξιδιασμένην εὐνοίαν· ἀπάντων δὲ τῶν λοιπῶν συναδέλφων ριζαλίων τὸ σέβας καὶ τὴν ὑπόληψιν⁽³⁾».

Τὴν κατήχητή του στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία δέχτηκε μ' ἐνθουσιασμό. Μ' ἔδλες τ' ἐξουσίες καὶ μὲ σύνεση ἐργάστηκε γιὰ ν' ἀπλώσει τὸ ἐθνικὸ μυστικὸ καὶ νὰ προετοιμάσει τοὺς Ἕλληνας γιὰ τὸν ξεσηκωμό. Κι' ἀπ' τὴ στιγμή πού ὁ Ἀλῆς πῆρε στὴν ὑπηρεσία του σφραγιδοφύλακα καὶ τὸ Θανασοῦλα Βαλτινὸ, κι' ἔτσι ὁ Λιδωρικής δὲν ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ βρῆσκει πάντα στὰ Γιάννενα καὶ πῆγαινε συχνότερα στὴν Ἄρτα πού ἔμενε γιὰ καιρὸ Ἀπ' τὴ Φιλικὴ πῆρε τὴν ἐντολὴ νὰ μπορεῖ νὰ κατηγεῖ κι' ἄλλους, κι' ἀπὸ τότε ἀφοσιώθηκε ὀλοκληρωτικὰ στὴν μεγάλη του ἀποστολή.

Ἀναγκαστικὰ κλείστηκε γιὰ λίγο καιρὸ μέσα στὸ κάστρο, στὰ Γιάννενα μὲ τὸν ἐπαναστάτη καὶ πολιορκημένο πιά Ἀλῆ πασά. Ἀποζητοῦσε ὅμως τὴν περίστασι νὰ φύγει. Καὶ δὲν ἄργησε νὰ τοῦ δοθεῖ. Ὁ φρούραρχος τῆς Ἄρτας, ἀνθρωπος ὡς τότε τοῦ Ἀλῆ, σὰν ἄκουσε πὼς ζύγωναν τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, παράτησε τὸν ἀρέντη του καὶ προσχώρησε σ' αὐτούς. Ὁ Ἀλῆς ἔστειλε στρατὸ νὰ χτυπήσει τὸν ἀποστάτη. Ὁ Λιδωρικής τότε, μὲ τὴ δικαιολογία νὰ γλυτώσει τὰχα τὴν οἰκογένειά του πῆγε στὴν Ἄρτα μαζί μὲ τ' ἀσκέρια τοῦ Ἀλῆ. Κι' ἀφοῦ διόξαν τὸ φρούραρχο, δὲν ξαναγύρισε πιά στὰ Γιάννενα, ἀλλὰ ἔμεινε στὴν Ἄρτα γιὰ νὰ καταπιαστεῖ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι. Ἐκεῖ συναντήθηκε καὶ μίλησε σχετικὰ μὲ τοὺς καπεταναίους τῆς Ἄρτας, μὲ τὸ Γῶγο Μπακόλα κι' ἄλλους Ἕλληνας. Τὸ ἀρχοντικὸ του πιά ἔγινε τὸ κέντρο σ' ἔλους τοὺς Φιλικούς. Αὐτὸ ὅμως ἔπεσε στὴν ἀντίληψιν τοῦ βοεβόδα τῆς Ἄρτας, Χασὰν πασά, καὶ μιὰ μέρα τὸν φυλάκισε στὸ κάστρο, κρατώντας τὸν σ' αὐστηρὴ ἀπομόνωσι. Μαζί του ἔπιασε καὶ τὸ Μακρυγιάννη.

Ὁ Χασὰν πασὰς σύναξε ὅλα τὰ πράματα, ἐπιπλα, κομποτεχνήματα καὶ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ φυλακισμένου Λιδωρική, καὶ τὰ ἔκλεισε σ' ἓνα ξεχωριστὸ δωμάτιο στὸ ἴδιο τὸ σπίτι χωρὶς νὰ τὰ κλειδώσει. Ἡ γριὰ Ντέμαινα πού ἔμενε μαζί

1. Σάφας Κ. Ἱστορικαὶ διατριβαὶ σελ. 126.

2. Ἀραβαντινοῦ Σπ. Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ σελ. λε'

3. Γούδα Α. «Βίοι Παράλληλοι Τομ. Ζ' σελ. 344.

μέ τὸ γαμπρό της καὶ κάτι εἶχε μυριστεί, πήρε ἀπ' τὸ δωμάτιο ἕλα τὰ χαρτιά πού μποροῦσαν νὰ διαρύνουν τὸ γαμπρό της Λιδωρική καὶ τὰ ἔδιωξε σ' ἄλλο σπίτι.

Στὴν Ἄρτα διαδόθηκε πῶς σὲ λίγο ὁ Χασάν θὰ ἔκοβε τὸ κεφάλι τοῦ Λιδωρική καὶ τὴν περιουσία του θὰ τὴ δήμευε. Κάποιος περαστικός ἀπὸ κεῖ Τοῦρκος τὸ ἄκουσε. Φτάνοντας στὰ Γιάννενα τὸ εἶπε μὲ μιὰς στὸν Ὁμὲρ Βρυώνη, μπῆ ἀκόμα τότε, πού ἤξερε πόσο ἀγαποῦσε κι' ἐκτιμοῦσε τὸ Λιδωρική. Φρένιασε ἀπ' τὸ κακό του ὁ Βρυώνης καὶ θέλησε νὰ σώσει τὸν ἀγαπητό του φίλο. Ἄν κι' ἦταν περασμένα τὰ μεσάνυχτα, κάλεσε στὸ κονάκι του ἕλους τοὺς καπεταναίους Ἀρβανίτες καὶ κατὰ τὸ Γούδα, τοὺς εἶπε: «Οἱ χαλντοῦπίδες (Ἀνατολίτες Τοῦρκοι) θὰ ἐξαγκρίωσουν ἕλους τοὺς ραγιάδες, θὰ φονεύσουν τινὰς τούτων, ἵνα δήμεύσουν τὴν περιουσίαν των, κι' ἔπειτα θὰ ἔλθῃ ἡ σειρά μας. Τὸν συνετώτερον Λιδωρικήν μέλλει νὰ ἀποκεφαλίσῃ ἢ καὶ ἀπενεφάλισεν ἴσως ὁ Βοϊβόδας Ἄρτης μόνον ἔν' ἀρπάσῃ τὴν περιουσίαν του. Ἐγραψα λοιπὸν τὸ μπουγιουρτί τοῦτο καὶ σὰς προσεκάλεσα, ἵνα ὑπάγωμεν ἅπαντες συνάμα εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου κ' αἰτήσωμεν τὴν σφραγίσιν του, ἵνα σωθῇ ὁ κοινὸς ἡμῶν φίλος Λιδωρικής, ἄλλος εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου θὰ πάθωμεν τὰ αὐτὰ»⁽¹⁾.

Ἄφου ὑπόγραψαν ἕλοι τὸ μπουγιουρντί, πήγαν στὸ κονάκι τοῦ Ἰσμαήλ πατᾶ—Πλιάσα, πού ἦταν ἀκόμα ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ ἀγουροξυπηγμένος Πλιάσας, ἀναγκάστηκε νὰ υπογράψῃ καὶ νὰ σφραγίσῃ τὸ μπουγιουρντί, πού ὁ Βρυώνης τὸ ἔστειλε μὲ μιὰς στὴν Ἄρτα μὲ τάταρη (ταχυδρόμο).

Ἀναγκάστηκε πιά ὁ Χασάν νὰ βγάλῃ ἀπ' τὴ φυλακὴ τὸ Λιδωρική καὶ τὸ Μακρυγιάννη, ἂν κι' ὁ τελευταῖος γράφει: «Μὲ πολλὰς πληρωμὰς ὁπλοῦκαμε ὁ πατριώτης μου σωθήκαμε. Καὶ ἀφου σωθήκαμε τοῦ εἶπα νὰ φύγωμε νὰ πάμε εἰς τὴν πατρίδα μας εἰς τὸ Λιδωρική νὰ σωθοῦμε. Δὲν μ' ἄκουσε»⁽²⁾.

Λεύτερος ὁ Λιδωρικής δὲν ἔφυγε ὅπως τὸν παρακίνησε ὁ Μακρυγιάννης κι' ἄλλοι γνωστοὶ καὶ φίλοι του, μὰ ἔμεινε στὴν Ἄρτα γιὰ νὰ προετοιμάσῃ τὴν Ἐπανάστασιν. Οἱ κίνδυνοι πού τὸν τριγύριζαν δὲν ἦταν μικροί, ἀλλὰ ὁ συνειδητὸς Φιλικὸς τοὺς ἀψηφούσε.

Καταπίεστηκε πρῶτα μὲ τὴν πλαστὴ κείνη Ἑλληνο—Ἀρβανίτικη συμμαχία πού ἀναφέρει σ' ἀπομνημονεύματά του. Κι' ὕστερα ἀπὸ συνεννόησιν μ' ἄλλους Φιλικούς θέλησε νὰ ἐκμεταλλεῖται γιὰ ὄφελος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης κι' αὐτὸν τὸν ἀποστάτη Ἀλῆ πασᾶ. Πῆγε στὰ Γιάννενα καὶ τοῦ πρότεινε νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἑλληνας σὰν θὰ ἐπαναστατοῦσαν, ὅπως καὶ στὸ Βρυώνη, κι' οἱ Ἑλληνας σ' ἀντάλλαγμα θὰ δοηθοῦσαν τὸν Ἀλῆ. Κι' οἱ δύο τοὺς ὁμοῦ ἀνήθηκαν κι' αὐτὸς ξαναγύρισε στὴν Ἄρτα.

Ἦστερ' ἀκολούθησαν οἱ ἐνέργειές του γιὰ τοὺς Σουλιώτες πού ἀναφέρονται ἀπ' τὸν ἴδιον, καὶ γι' αὐτὸ τὰ παραλείπω.

Στὸ μεταξὺ εἶχε ἀναλάβῃ τὴν πολιορκία τοῦ Ἀλῆ, ὁ Χουρσήτ πασᾶς. Ὁ

1. Γούδας Τομ. Ζ' σελ. 349.

2. Μακρυγιάννη Τομ. Β' σελ. 17.

Χουρσήτ που ήξερε τήν ἐπ.ροή που είχε ὁ Λιδωρικήσ στους Ἑλληνας, θέλησε νά τόν πιάσει Φλίνας και ὁμως πῶς εἰδοποιήθηκε ἀπ' τὸ φίλο του Ὁμέρ Βρυώνη. Ἐφυγε νύχτα ἀπ' τήν Ἄοτα, τόσο ἄξαφνα που δὲ χαιρέτησε οὔτε τούς δικούς του και πήγε κι' ἀντάμωσε σιὸ Βραχῶρι τὸ Γῶγο Μπακόλα.

Ὅταν σὲ λίγο μαθεύτηκε στὴν Ἄρτα δει τὰ ἑλληνικά ἐπαναστατικά σώματα εἶχαν φανεῖ γύρω, ὁ Χασάν ἔστειλε νά ξαναπιάσει τὸ Λιδωρική, που τούτη τὴ φορά δὲν τὸν ὄρηκε γιατί πρόκανε κι' ἔφυγε. Τότε ὁ Χασάν ξέσπασε τὴ μανία του στὴν οἰκογένεια τοῦ Λιδωρική. Ἐδῶ ὁμως τὰ παθήματά της, θ' ἀφήσουμε τὴν κόρη του νά μᾶς διηγηθεῖ. «Ἀπεσάλησαν παρὰ τοῦ πασσᾶ στρατιωταὶ ὅπως σφραγίσωσι τὰ δωμάτια τοῦ οἴκου, ἐκτός ἐνός διὰ τὴν χρῆσιν τῆς οἰκογενείας και τὸ μαγειρεῖον, τὴν δὲ σύζυγον τοῦ ἀποστάτου, ὅπως ὠνόμαζον τότε τούς Ἑλληνας, ὀδηγήσωσι παρὰ τῷ πασσᾶ, ὡς σκλάβαν. Τότε και πάλιν ὁ μικρὸς παῖς Νικόλαος ἐθαυμάσθη, και ἐπέσυρε τὴν συμπάθειαν και αὐτῶν τῶν Τούρκων ἀκόμη, διότι ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτῶν ἀφοῦ ἐξετέλεσε τὴν σφράγισιν και ἔθεσε φύλακας εἰς τὴν ἐξώθυραν, διέταξε τὴν μητέρα του νά στολισθῆ, ὅπως ὀδηγήσῃ αὐτὴν πρὸς τὸν πασσᾶ. Τῆς μητρὸς του ἀνθισταμένης και ἐπιζητούσης νά κερδίσῃ καιρόν, ἕως οὗ εἰδοποιηθῶσιν οἱ φίλοι τοῦ συζύγου της, και σώσωσιν αὐτὴν τοῦ αἰσχους, ὁ Νικόλαος ἐνόησεν ὅτι συμβαίνει τι τὸ ἀπαρέσκον τῇ μητρί του, και σταθεῖς ἐνώπιον τοῦ Τούρκου ἀξιωματικοῦ ἀγερῶχος, ἔχων τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς μικρᾶς σπάθης του, τὴν ὁποίαν δὲν ἀπεχωρίζετο ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς φυλακίσεως τοῦ πατρὸς του, λέγει—ἡ μάνα εἶναι ἰδική μου, δὲν εἶναι τοῦ πασσᾶ, πήγαινε νά τοῦ τὸ πῆς—ὁ Τούρκος ἀξιωματικὸς ἐνθουσιῶν τὸν ἐσήκωσε εἰς τὰς ἀγκάλας και τὸν ἠπάσθη λέγων—μασαλὰ μασαλὰ αὐτὸ θὰ γίνῃ μεγάλο ἄνθρωπο—ἦτο Τουρκαλθανός, ὠμίλει ὀλίγον τὴν Ἑλληνικὴν. Τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον ἔδωκεν καιρόν, κατέφθασαν οἱ προεστώτες και ὁ τότε ἰατρὸς τοῦ οἴκου Κωλέττης, ὁ μετέπειτα μέγας πολιτικὸς, ὅστις ὀξύνους και ἄνθρωπος τῶν περιστάσεων κτώρθωσε νά πείσῃ τὸν ἀξιωματικόν, νά μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀμέσως παρουσίαν τῆς δεσποίνης ἐνώπιον τοῦ πασσᾶ, ὑποσχόμενος αὐτὸς και μετὰ τῶν ἄλλων προεστῶτων νά προσέλθῃ τὴν ἐπαύριον.

Πράγματι ὁ Κωλέττης τῇ συνεβούλευσε νά υπάγῃ τὴν ἐπαύριον μετὰ τῆς μητρὸς της εἰς τὸν πασσᾶ, ἀλλ' ἀναβαίνουσα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλίμακος νά ὑποκριθῇ τὴν λιποθυμον, ὥστε οὗτος ὡς ἰατρὸς νά λάβῃ τὴν εὐκαιρίαν νά ἀναγγεῖλῃ τῷ πασσᾶ τὴν ἐνδιαφέρουσαν κατάστασιν της, και κατωρθῶσῃ νά μείνῃ ἐν τῷ οἴκῳ της, δῆθεν μὲν μέχρι τοῦ τοκετοῦ, πράγματι δὲ, ἕως οὗ ἔλθωσι τὰ ἑλληνικά στρατεύματα και εὐκολυνθῇ ἡ φυγὴ των.

Ἄλλ' ἡ ἀτυχὴς δέσποινα δὲν εἶχεν ἀνάγκην νά ὑποκριθῇ, διότι μόλις ἀνέβῃ ὀλίγας βαθμίδας ἀντικρῶζει τὸ βλέμμα τοῦ Πασσᾶ, ὅστις διὰ τινος παραθύρου παρεμβόλου τὴν ἔλευσιν της. Ἡ λιποθυμία τότε ἐπῆλθε πραγματικὴ, και μάλιστα ἐπικίνδυνος. Ὁ πασσᾶς ἐπέτρεψε τὴν ἐν τῷ οἴκῳ της διαμονήν, ἀποστέλλων καθ' ἐκάστην ἀξιωματικόν, νά μανθάνῃ τὰ περὶ αὐτῆς, και νά ἐρωτᾷ τὴν μάταν.

Βλέπων ὁ μικρὸς Νικόλαος, ὅτι καθ' ἐκάστην ὅτε παρουσιάζετο ὁ ἀξιωματικὸς ἀπεσταλμένος ἡ μήτηρ του εἰσῆρχετο βίε εἰς τὴν κλίνην ὑπὸ τὸ ἐφάπλωμα,

ἔκαμε τὴν σκέψιν εἰς τὴν μικρὴν κεφαλὴν του, διὸ ὤφειλε νὰ εἰδοποιῇ τὴν μητέρα του διὰ τὴν παρουσίαν οὗτουδῆποτε Τούρκου, καὶ καθήμενος καθ' ὄλην τὴν ἡμέραν εἰς τὸ παράθυρον, καὶ ἅμα τῇ ἐμφανίσει Τούρκου διαβάτου, ἔτρεχε σύρων τὸ ἐφάπλωμα μὲ τὰς δύο χεῖρας, ἀγωνιῶν νὰ τὸ φέρῃ ὅπου εὕρισκετο ἡ μήτηρ του διὰ νὰ τὴν σκεπάσῃ λέγων—«μὰνα, σκεπάστου καλά, Τούρκοι ἔρχονται» (1).

Ἡ Λιδωρική γέννησε κόρη πού σὲ λίγο πέθανε, καὶ ἐνῶ ἀκόμα βρισκόντο λεχώνα στὸ σπίτι της, ἔφτασε στὴν Ἄρτα μὲ στρατὸ ὁ ἀνηψιὸς τοῦ Βρυώνη, Χασιὰν μπέης. Ἐπειδὴ ἡ Λιδωρική δὲν θὰ μπορούσε νὰ κοροῖδεύει ἄλλο μὲ τὴ λεχωνιά της τὸ Χάσιὰν πασιᾶ, οἱ Ἄρτινοὶ προεστοί, συμβούλεψαν τῇ μητέρα της τῇ Ντέμαινα νὰ πάει νὰ παρακλέσει τὸν μπέη, νὰ μεσολαβήσῃ στὸν πασιᾶ γιὰ τὴν κόρη της. Ἡ Ντέμαινα μὲ πλοῖσια δῶρα καὶ μὲ τὸ μικρὸ Νίκο Λιδωρική, πῆγε στὸ μπέη. Ὁ Χασιὰν πού ἤξερε τὸ σύνδεσμο τοῦ θεῖου τοῦ Βρυώνη μὲ τὸ Λιδωρική, ἐνδιαφέρθηκε γι' αὐτή. Μίλησε στὸ Χασὰν πασιᾶ μὰ κείνος ἦταν ἀμετάπειστος. Ὁ μπέης ὁμως ἐπέμενε καὶ παρὰ λίγο νὰ σκοτωθοῦν οἱ δύο Χασάδες.

Σὴν ζύγωσαν τὰ ἑλληνικὰ ἐπαναστατικὰ σώματα στὴν Ἄρτα καὶ ὁ Χασὰν μπέης βγήκε νὰ τὰ χτυπήσει, παράγγειλε στὴ Λιδωρική νὰ πάει νὰ φυλαχτεῖ στὸ Ἀγγλικὸ προξενεῖο. Πηγαίνοντας πῆρε μαζί της καὶ ὅλα τὰ πολυτίμημα πράγματα τοῦ σπιτιοῦ της, ἀκόμα καὶ τὸ ρουχισμό.

Τὴν παραμονή, πρὶν νάνουν οἱ Ἕλληνες τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἄρτας—Τούλιος 1821, ὁ Λιδωρικής εἶδε ἓνα ὄνειρο: Παρουσιάστηκε μιὰ γυναίκα δλόμαυρα ντυμένη καὶ στὸ ἓνα της χέρι κρατοῦσε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁΐ Σπυριδῶνα καὶ στὸ ἄλλο πλευρὸ ἀνθρώπινο. Τοῦ λέει: «Θινάτη ζύπνα καὶ πάρε αὐτὸ τὸ πλευρὸ πού σοῦ προσφέρει ὁ Ἄγιος». Ὁ Λιδωρικής ζύπνησε καὶ ξήγησε τὸ ὄνειρο γιὰ καλὸ τῆς οἰκογενείας του. Κατὰ τὴν ἐπίθεση πού νάνανε οἱ Ἕλληνες μέσα στὴν Ἄρτα, ἀνάθεσε στὸ Μακρυγιάννη, πού γνώριζε καλὰ τὸν τόπο, νὰ πάει μερικὰ παλληκάρια καὶ νὰ πάρει τὴν οἰκογένειά του. Ὁ Μακρυγιάννης μέσα στὴν ἀναταραχὴ, ἐξετέλεσε μ' ἐπιτυχίαν τὴν ἀποστολή του. «Τεινώντες καὶ διψῶντες ἀλλὰ πλήρεις γενναϊότητος, κρησερίας καὶ ἐλπίδων διέβητην περὶ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, φθάσαντες περὶ τὴν ἐξήμερίμωτον ἐκτὸς τῆς θολῆς τοῦ ἐχθροῦ, ὅπου ἐδέητε νὰ ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον, καὶ ὅπου ὁ Μακρυγιάννης ἀρωπιωμένως θεράπων ζεσχίτας τὴν φουρτανέλλα του περιέδεσε τοῦ; αἱματωμένους πόδας τῶν γυναικῶν (2). Καὶ ὅταν σὲ δύο μέρες ὁ Μακρυγιάννης ἔφτασε στὸ στρατόπεδον τοῦ Τσόγκα πού βρισκόνταν ὁ Λιδωρικής, τοῦ παράδωκε τὴν οἰκογένειαν, λέγοντάς του:—Δὲν σοῦ χρωστῶ ἄλλο τίποτας διὰ τὸ ψωμί ὁποῦφχα τόση χρόνια εἰς τὸ σπίτι σου» (3).

Ὅταν σὲ λίγο τὰ ἑλληνικὰ σώματα πάτησαν τὴν Ἄρτα καὶ ξέσπασαν σ' ἄγρια λεηλασία, μπήκανε καὶ στὸ ἀγγλικὸ προξενεῖο. Χωρὶς νὰ ξέρουν, ἄρπαξαν καὶ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ Λιδωρική. Καὶ ἔτσι ἡ οἰκογένειά του ἀπόμεινε μόνον μὲ τὰ ροῦχα πού φοροῦσαν. «Εὐτυχῶς ἦταν χρυσοενδυμένοι κατὰ τὴν τότε συνήθειαν καὶ

1. Παπαηλιοπούλου Σελ. 18.

2. Παπαηλιοπούλου Σελ. 21.

3. Μακρυγιάννης Τομ. Β' σελ. 41.

ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς μικρὸν φέσιον μὲ μαργαρίτας καὶ χρυσᾶ νομίσματα γύρωθεν, πολύτιμα δὲ δακτύλια εἰς τὰς χεῖρας, ἅτινα ἐχρητίμευταν κατόπιν πρὸς διατροφήν τῆς οἰκογενείας ἐπὶ πέντε δλόκληρα ἔτη»⁽¹⁾, γράφει ἡ Λιδωρική πού στο βιβλίο τῆς ἀναφέρει: ὄλες εἰς ταλαιπωρίες τῆς οἰκογενείας τῆς κατὰ τὸν Ἀγῶνα⁽²⁾.

Γιὰ νὰ προφυλάξει τότε ὁ Λιδωρικός τὴν οἰκογενειά του τὴν ἔστειλε στο νηπὶ Κάλαμο, καὶ πού εἶχαν συνεχθεῖ κι' ἄλλοι Ἠπειρώτες πρόσφυγες.

Σ' ὄλο τὸ δικάσιμα τῆς Ἐπανάστασης ὁ Λιδωρικός, γράφει ὁ διογρᾶρος του Γούδας: «Εἰς τὴν τῶν ὄπλων χρῆσιν οὐδέποτε ἀνείχθη διότι οὐδέποτε ἔσχε τὴν ἐλαχίστην πρὸς ταῦτα κλίσιν τοὺς πάντας ὁμως ἐξώρριζεν οὐδεὶς νὰ φεισθῶσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ἰδίως δ' ἐπέμενε νὰ πείθῃ τοὺς ἀποθεαρρυμένους, λέγων, ὅτι ἐπὶ τέλους τὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη, καὶ ἄκοντά τινά ἴσως, θ' ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν λαῶν τῶν νὰ κηρύξωσι καὶ προσκατεύωσιν ἴσω· καὶ ἐνόπλιος τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται, προσέθετον, ἐπ.μονὴ παρ' ἡμῶν καὶ τάξις. Τὰυτε πράττων, διήλθεν ἅπαντα τὸν ἀγῶνα πικρῶν ἀμειπτος καὶ ἀμέτοχος τῶν ἐπ' αὐτοῦ γ.νομένων δυστυχῶν ἐμφυλίων διενέξεων καὶ σπαραγμῶν⁽³⁾»

Κατὰ τὸν Ἀγῶνα ἀντ.προσώπευσε τὴν ἐπαρχία του Λιδωρική πληρεξούσιος στὶς ἐθνοσυνελεύσεις ποῦ γίνον.

Ὅταν ἦρθε ὁ Καποδίστριας, ἀπ' τοὺς πρώτους χρησιμοποίησε σὲ διοικητικὴ θέτη τὸ Λιδωρική. Τὸν δῶρισε διοικητὴ Λειβαδιάς· σὲ μιὰ δύσκολη περίστασι γιὰτὶ ὄλη ἡ περιοχὴ ἐκείνη ἄρισκῶταν τότε στὴν τουρκικὴ κατοχὴ. Γι' αὐτὸ καὶ προσωρινὰ ὁ Λιδωρικός εἶχε τὴν ἔδρα του στὴν Ἀράχωβα. Ὑστερα ἀπ' τὴ μάχη τῆς Πέτρας, ἀπὸ λευτερόθηκε ὁ τόπος τὴ μετέφερε στὴ Λειβαδιά. Μὲ μιὰ καταπίαστικὴ νὰ τακτοποιήσει ὠριμμένα πράματα καὶ πρῶτα ἀπ' ὄλα τὸ ἐπισιτιστικὸ πού ἀπ' τίς ἀπκνωτὲς μάχες βρισκόταν σ' ἄθλια κατάστασι. Ὑστερα ὁ Κυβερνήτης τὸν κάλεσε στ' Ἀνάπλι καὶ τὸν ἔκανε γερουσιαστή.

Ὡς νὰ φτάσει ὁ βασιλιάς Ὁθωνος ἀποφασίστηκε νὰ ἐκλέξουν τριμελῆ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ κυβερνήσει προσωρινὰ κι' ἡ ἀντιπολίτευσι πρότεινε τὸ Λιδωρική. Κεῖνος ὁμως ἀρνήθηκε. Κι' ὕστερα ἀπ' τὸν ἐρχομὸ τοῦ βασιλιά Ὁθωνος ἡ ἀντιβασιλεία τὸν δῶρισε διοικητὴ στὴν Καρύταινα. Δὲν ἔμεινε γιὰ πολὺ στὴν καινούργια του θέσι κι ἀποτραβήχτηκε στὰ Σάλωνα. Ἐπειδὴ ὁμως στενοχωριόταν οἰκονομικὰ δέχτηκε τὴ θέσι τοῦ ἐπαρχοῦ Λειβαδιάς, καὶ τὸ 1835 σύμβουλος ἐπικρατείας. Τότε ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὴν Ἀθήνα μ' ὄλη τὴν οἰκογενειά του κι' ἔμεινε στὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ. Στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1843 πού καταργήθηκε τὸ συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας ἔμεινε καὶ πάλι χωρὶς θέσι. Γιὰ λίγο ὁμως γιὰτὶ τὸν δῶρισαν μέλος τῆς μικτῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τίς Ὁθωμανικὲς ἀποζημιώσεις. «Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ, ἐπληροφόρησαν ἡμᾶς, ὅτι ἐγένοντο πολλαὶ ἀπόπειραι προσεφέρθη μάλιστα καὶ

1. Παπαηλιοπούλου σελ. 21.

2. Παπαηλιοπούλου σελ. 23—75.

3. Γούδας Τομ. Ζ' σελ. 353

μέγα ποσόν χρημάτων πρὸς δελεασμὸν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἅπαντα ἀπέτυχον⁽¹⁾ γράφει ὁ Γούδας.

Γιατὶ ὁ Λιδωρῆκης μ' ὄλο πού ὁ νεανικός του χαρακτήρας διαπλάστηκε στὸ ἀνήθικο περιβάλλον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δὲν διεφθάρηκε μὰ ἔμεινε ἕνας ἀγνός, σεμνὸς κι' ἠθικός Ρουμελιώτης.

Ἀργότερα, ὁ πρωθυπουργὸς Κωλέτης τὸν ἔκανε γερουσιαστὴ κι' ἔμεινε ὡς δέου καταργήθηκε τὸ σῶμα. Για κείνη τὴν ἐποχὴ ἔχουμε μιὰ περιγραφή του, ἀπ' τὴν κόρη του, πὲ κάποιον χορὸ στὸ παλάτι. «Ὁ πατήρ μας μὲ τὰς ὠραίαις λευκάς του τρίχαις, μὲ τὴν φουστὰ:έλλαν του, τὴν ζώνην του δεκάκις περιτυλίσσοσαν τὴν μέσην του, διὰ τοῦ γιωτοῦ ἐκ Λαχώρης τῆς Περσίας, λαμπροῦ ὑφάσματος, τὸν αὐστηρὸν ἀπλοῦν ἐπενδύτην ἐξ ἐριούχου κυανομαύρου, μὲ τὴν περίφημον μηλωτήν, ἣτις μέχρι τῶν ὠτων περιέβαλλε, καὶ τῷ προσέδιδε τὸ ὕψος τούρκου πασᾶ μᾶλλον ἢ Ἑλληνοῦ γερουσιαστοῦ»⁽²⁾.

Ἐνῶ ὁμοῦ ἦταν γερουσιαστῆς τὸν διώρισαν καὶ βασιλικὴ ἐπίτροπο στὴν Ἱερὰ Σύνοδο πού ἔμεινε ὡς τὸ 1854.

Ὁ γιὸς του Ἀριστομένης πολιτευόταν στὴν ἐπαρχία Ἀδριακίου καὶ τὸ 1859 δημοσιεύτηκε σ' ἐφημερίδα⁽³⁾ λίθελλος κατὰ τῆς οἰκογενείας τους μὲ τὰ ἀρχικὰ Χ.Α.Γ. Σὲ λίγο σ' ἄλλη ἐφημερίδα⁽⁴⁾ πού περιέγραφε τὴν ἄθλια οἰκονομικὴ κατάστασι τῆς οἰκογενείας του. Ἦταν ἀλήθεια, γιατί ὁ Θανάσης Λιδωρῆκης ἦταν ἀνώτερος χρημάτων. Ἄν καὶ προεπαναστατικὰ εἶχε τεραστία περιουσία, προίκα ἀπ' τὴ γυναίκα του, ὕστερα ζοῦσε μόνο μὲ τὸ μισθὸ του κι' ἀργότερα μὲ τὴ σύνταξή του.

Ἦταν ἀπ' τοὺς πιὸ πιστοὺς Ὀθωνικοὺς. Για τίς δημοκρατικὰς ἰδέαις πού εἶχε τότε ἢ σπουδάζουσα φοιτητικὴ νεολαία, ἔλεγε ὁ Λιδωρῆκης γιὰ τὸ Πανεπιστήμιον πὼς «θὰ μᾶς φάει τὴν σκέπην τοῦ κεφαλιοῦ μας» δηλαδὴ τὸν Ὀθωνα.

Κι' ὅταν τὰ λόγια του μὲ τὸν κενρὸ ἀλήθεισαν, ὁ Λιδωρῆκης δὲν ἀποτραβήχθηκε μόνο ἀτ' τῆ δημοσίᾳ ζωῆ μὰ κλείστηκε στὸ σπίτι του. Σπάνια κυκλοφοροῦσε. Καὶ στὶς 5 Ἀπριλίου τοῦ 1868 πῆθανε 80 χρονῶν. Ἡ κηδεία του ἔγινε «μετὰ πάση: ἐκκλησιαστικῆς καὶ στρατιωτικῆς παρατάξεως» κι' ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα ἔγραφε γι' αὐτὸν στὴ νεκρολογία του: «Ἰπηρετήσας, ὡς πατριώτης ἀκραφνῆς καὶ δραστήριος, καθ' ὄλον τὸν ἀγῶνα, προήχθη ἐπὶ τῆς προτέρας βασιλείας, ἣς διετέλεσε μέχρι πνοῆς: ἐσχάτης πιστὸς φίλος. Πατήρ ἁγαθὸς καὶ φιλόστοργος, φίλος πιστὸς καὶ προσήνης, εἴλκυσε ζῶν τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν τῆς κοινωνίας»⁽⁵⁾.

Αὐτὸς ἦταν ὁ Θανάσης Λιδωρῆκης.

* *

Ἐπειδὴ ἀνάφερα στὴ βιογραφία τοῦ Λιδωρῆκη τὴν κόρη του, γι' αὐτὸ θὰ γράψω δυὸ λόγια καὶ γι' αὐτή. Ἡ Πηνελόπη ἦταν τὸ δεύτερο παιδί του καὶ παν-

1. Γούδας Τόμ. Ζ' σελ. 356.
2. Παπαηλιοπούλου Σελ. 211.
3. Ἐφημ. Αὐγὴ 8) 1859.
4. Ἐφημ. Αἰὼν 24) 8) 1859
5. Ἐφημ. Αἰὼν 11) 4) 1868.

τρεύτηκε στὰ 1858 τὸ νομάρχην Ἡλία Παπαηλιόπουλο. Ὅπως ὁ πατέρας τῆς μᾶς ἄφησε τὰ τόσο πολύτιμα ἀπομνημονεύματα, ἔτσι καὶ κείνη στὰ 1898 μᾶς χάρισε τὸ ἀνώνυμο βιβλίο τῆς «Σελίδες τινες τῆς Ἱστορίας τοῦ βασιλέως Ὀθωνος». Εἶναι καὶ αὐτὸ μοναδικὸ στὸ εἶδος τοῦ γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς, τὸν Ὀθωνα καὶ τὴν Ἀμαλία, καὶ γιὰ τοὺς παλατιανοὺς ποὺ μᾶς περιγράφει καὶ σήμερα ἔγινε νοτοκουμέντο γιὰ κείνα τὰ χρόνια. Δὲν παράλειψε ν' ἀναφέρει ἀκόμα καὶ μερικὰ περιστατικὰ γιὰ τὴν Ἐπανάσταση. Κι' ἂν ὁ Λιδωρίκης μᾶς ἔδωσε προσωπικὰς ἐντυπώσεις ἀπ' τὸν Ἄλῃ παστᾶ γιατί ἔζησε κοντὰ του δέκα χρόνια στὴν ἐμπιστευτικὴ θέτη τοῦ σφραγιδοφύλακα, καὶ ἡ Πηνελόπη τὸ ἴδιο. Γιατί καὶ αὐτὴ Κυρία τῶν Τιμῶν τῆς βασιλισσας Ἀμαλίας ἀπ' τὸ 1849 ὡς τὸ 1858, ἔζησε κοντὰ τῆς δέκα χρόνια, γνῶρισε καλὰ τοὺς βασιλιάδες καὶ τοὺς παλατιανοὺς ποὺ μᾶς φανέρωσε ὕστερα με ζωντάνια στὸ βιβλίο τῆς. Δὲν περιωρίστηκε μόνο στὸ ἀνώνυμο κείμενο βιβλίο τῆς, ἀλλὰ γριὰ πιά 80 χρόνων, δημοσίευσσε στὴν ἐφημερίδα τῶν Κυριῶν ἀπ' τὸ 1903 ὡς τίς ἀρχές τοῦ 1904 ἀρκετὰ ἄρθρα τῆς σχετικὰ μετὸν Ὀθωνα καὶ τὴν Ἀμαλία καὶ γιὰ διάφορες γυναῖκες τῆς ἐποχῆς τῆς.

Ἡ Πηνελόπη πέθανε στις 3 Αὐγούστου τοῦ 1904 καὶ δικαιολογημένα ἡ Καλλιρρόη Παρρὲν ἔγραψε γι' αὐτή. «Ἐὰν ἔζη εἰς ἄλλον τόπον καὶ ὑπὸ διαφόρους κοινωνικὰς καὶ βιωτικὰς συνθήκας θὰ ἔμενε τὸ ὄνομά τῆς ὡς μίαν προσωπικότητα ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι δίδουν τὴν ἀτομικὴν σφραγίδα των εἰς τὴν ἐποχὴν των»⁽¹⁾.

* *

Καὶ τώρα μερικὰ γιὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Λιδωρίκη.

Τὸ χειρόγραφο εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ θέσει στὴ διάθεσή μου γιὰ δημοσίευση ὁ βουλευτὴς κ. Κώστας Λιδωρίκης ποὺ κληρονομικὰ ἤρθε στὰ χέρια του.

Ὅλο τὸ κείμενο εἶναι γραμμένον μετὸ χέρι τοῦ Θανάτη Λιδωρίκη, μετ' ὀλοκάρη γραφὴν γραμμικισμένου ἀνθρώπου μετ' σπάνιες διαγραφὰς καὶ παραπομπάς. Ἄγνωστο πότε ἔγραψε ἀλλὰ σίγουρα ὕστερ' ἀπ' τὴν Ἐπανάστατη.

Τὸ κακὸ εἶναι ὅτι ἀπ' τὸ χειρόγραφο, τὸ πολύτιμο αὐτὸ χειρόγραφο, λείπουν ἀρκετὰ ἐνδιάμεσα μέρη. Ἐγράψε σὲ ἄραφες κόλλες καὶ δὲν ἀποκλείεται μετὸν κειρὸ νὰ χάθηκον μερικὰς σελίδες. Εἶναι ὅμως καὶ σὲ πολλὰ μέρη ὀλόκληρα κομμάτια ψαλλιδισμένα. Νὰ τὰ ἔκοψε ὁ ἴδιος ἀργότερα, γιατί ἤθελε ν' ἀφαιρέσει μέρη ποὺ δὲν ταίριαζαν; Ἄγνωστο. Ὁ Βλαχογιάννης ποὺ καὶ αὐτὸς εἶδε καὶ ἀντέγραψε τὸ χειρόγραφο ⁽²⁾ χωρὶς ποτὲ νὰ τὸ χρησιμοποίησι, γράφει σὲ σημείωση. «Ἐσχισμένα τεμάχια σκοπίμως» ὅμως αὐτὸ δὲν ἐπιβεβαιώνεται.

Ἡ οἰκογένειά του νὰ ἤθελε ἀργότερα νὰ ἐξαφανίσει ὄρισμένα τμήματα ἀπ' τὸ χειρόγραφο καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἔκοψε; Ἰσχυρισμὸς ἀπαράδεκτος. Τὰ παιδιὰ τοῦ Λιδωρίκη ἦταν τόσο μορφωμένα καὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ποὺ ἀναγνωρίζοντας τὴν ἱστορικὴ ἀξία, τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ πατέρα τους θὰ τὰ εἶχαν σὰν κειμήλια ἱερὰ. Ὁ Νίκος Λιδωρίκης, διπλωματικὸς ὑπάλληλος καὶ ὕστερα γραμματέας τοῦ

1. Περ. Ἐφημερίς Κυριῶν 19) 9) 1904.

2. Βρίσκεται στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους Α. Βλ. ΣΤ. 13.

ΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Α'.

(1) 'Ενταῦθα κρίνω καλὸν ν' ἀναφέρω ὅσα περὶ τοῦ 'Αλῆ—πασσᾶ γνωρίζω ἢ ἐκ στόματος τοῦ ἰδίου ἢ καὶ ἄλλως πως ἢ καὶ αὐτόπτης γενόμενος καὶ οὕτω κρίνω καλὸν ν' ἀναφέρω τὰ περὶ ἐμοῦ, πῶς καὶ πότε μετέβην εἰς τὴν ὑψηροσίαν τοῦ 'Αλῆ—πασσᾶ.

'Εγεννήθην περὶ τὰ 1788 εἰς τὸ χωρίον τῆς Δωρίδος Παλαιοκάτουρον. Ἡ οἰκογένειά μου ὅπως οὖν ἐξῆχε τῶν ἄλλων καὶ κατὰ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν λοιπὴν θέσιν. Ἐκ τῶν συγγενῶν μου τινὲς εἶχον ἀσπασθῆ τὸν στρατιωτικὸν βίον, ἄλλοι δὲ τὸν λευιτικόν. Ὁ πάππος μου ἦτο ἱερεὺς καὶ ὁ θεῖος μου, οἱ δὲ θεῖοι μου Δασκαλάκης καὶ Κοροῦτης στρατιωτικοί, (οἱ δύο θεῖοι μου Παναγιώτης καὶ Δημήτριος ἦσαν ἀρματωλοὶ τοὺς ὁποίους ἀπατήσαντες οἱ Τοῦρκοι ὅτι θὰ διορίσωσι ἀρματωλοὺς εἰς Θήβαν, ἐφόρευσαν ὡς καὶ τὸν πάππον μου τὸν ἱερέα.

Βλέπεις ἐκεῖνο τὸ βουνὸ
μωρὸ Παπαχαντζόπουλε
τὸ πέρα καὶ τὸ δῶθε...)

ἀποτελοῦντες μέρος τῆς ἀρματωλικῆς συμμορίας τοῦ Λουκᾶ Καλλιακούδα.

Ἡ ἐπαρχία Δωρίδος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο πολὺ ὑποδιεστέρα ὡς καὶ ἡ τῶν Σαλώνων κατὰ τὰ φῶτα, ἠσχολοῦντο οἱ κάτοικοι εἰς τὰ ποίμνια καὶ τὴν γεωργίαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ γονεῖς μου μὲ εἶχον προορίσει διὰ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν μας δὲν ὑπῆρχε Σχολεῖον μ' ἔστειλαν εἰς Κράββαρα ὅπου καὶ σχολεῖα ὑπῆρχον καὶ οἱ κάτοικοι περιουσίας ἀνεπτυγμένας εἶχον.

Εἰς Λομποτινὰν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν προεστώτων Καναβαίων ὑπῆρχον δύο σχολεῖα Ἑλληνικὸν καὶ ἀλληλοδιδασκτικόν, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδίδασκον δύο διδάσκαλοι ἐκ Μεσολογγίου. Ἐλθὼν ἐν τῇ πόλει (2) ταύτῃ ἐμαθήτευσα μέχρι τινός. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Καναβαῖοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ ἔφυγον, μετ' αὐτῶν καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ τὰ σχολεῖα διελύθησαν, ἔνεκα τούτου οἱ γονεῖς μου μὲ παρέλαβον καὶ ἐμελέτουν ἵνα μ' ἀποστείλωσιν εἰς ἄλλο σχολεῖον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο γενικὸς καπιτάνος τῆς ἐπαρχίας Δωρίδος καὶ Κραββάρων ὁ Λουκᾶς Καλλιακούδας. Ὁ 'Αλῆς ἀπεφασίσας ἵνα καταστρέψῃ πάντας τοὺς εἰς τὸν ἀρματωλικὸν βίον ἐπιδιδόμενους, ἔστειλε τὸν Δερβέναγαν Μέτσα—Μπόνον (ἐκ Τεπελενίου) πρὸς ἐξόντωσιν καὶ τοῦ Καλλιακούδα, ὅστις ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ 'Αλβανοῦ ληστοῦ Σάχου κατέφυγεν εἰς Καβρολίμνην, ὅπου γενομένου

φρονικοῦ πολέμου, καθ' ὃν ἔπεσαν πολλοὶ Τοῦρκοι ἐφονεύθη καὶ ὁ Καλλιακούδας⁽¹⁾. Ὁ θεῖος μου Κοτρώτσης πληγωθεὶς κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην εἰς τὸν πόδα κατέφυγεν εἰς Ἰθάκην, ὅπου ἔμεινεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Καλλιακούδα διὰ τὸ νὰ νοσηλευθῆ. Ὁ δὲ Δασκαλάκης τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἑναπομείναντος σώματος τοῦ Καλλιακούδα ἐληλάτει.

Μετ' οὗ πολὺ ἦλθεν Δερβέναγας τῶν Κραββάρων ὁ Μάλιο—Μέτσε πρὸς ὃν παρουσιασθεὶς ἐπροσκύνησε ὁ Δασκαλάκης. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθιμον ἔπρεπεν ἵνα σταλῆ καὶ ὄμηρος ἐκ τῆς οἰκογενείας εἰς Ἰωάννινα, ἀπεφασίσθη ἵνα στείλουν ἐμὲ καὶ πρὸς περαιώσιν τῶν σπουδῶν μου.

(3) Ἐλθὼν εἰς Ἰωάννινα ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Ἀλῆν δωδεκαετῆς ὢν, ὅστις μὲ ὑπεδέχθη εὐμενῶς καὶ προσκαλέσας τὸν διδάσκαλον Ψαλλίδαν μὲ παρέδωκε πρὸς ἐκπαίδευσιν, ἀνέθεσε δὲ τὴν κηφεμονίαν μου εἰς τὸν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του τότε Γεώργιον Πλατανιώτην ἐκ Κραββάρων κατοικοῦντα ἐντὸς τοῦ σεραγίου. Ἀφ' οὗ παρῆλθεν ὀλίγος καιρὸς διέταξεν ὁ Ἀλῆς ἵνα συχνάξω καὶ εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ ἀντιγράφω διάφορα ἔγγραφα.

Ὀνομαζόμεν Ἀθανάσιος Νικολάου Σκαρλάτος, ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀλβανοὶ συνηθίζωσιν ἵνα δίδωσι τὰ ὀνόματα τῶν τόπων μὲ ὀνόμαζον Θανάση ἀπὸ τὸ Λιδωρῖκι.

Ὁ Ἀλῆς κατὰ τὸ 1806 βλέπων τὴν πρόοδόν μου μοὶ παρεχώρησεν οἴκημα ἐντὸς τοῦ σεραγίου του. Ἐκτοτε ἐγενόμην ἰδιαιτέρως του γραμματεὺς καὶ ἔγραφον ὅλα τὰ ἰδιωτικά καὶ μυστικά τοῦ Ἀλῆ ἔγγραφα.

Ὁ Ἀλῆς ἐγενήθη εἰς Τεπελένιον. Ἐπὶ τοῦ Κούρτ—πασσᾶ διωρίσθη ἀρχηγὸς τῶν Δερβενίων, καὶ ὁ διορισμὸς του ἐσιάθη ἐπιτυχῆς. Τότε ἐσχετίσθη μετὰ τῶν καπεταναίων καὶ λοιπῶν προεστώτων τῆς Ἑλλάδος. Ἀπέκτησε δὲ τότε φήμην μεγάλην καὶ προστατενόμενος ὑπὸ ἐνὸς πασσᾶ διωρίσθη πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Γενομένου τοῦ κατὰ Πασβάνογλου πολέμου ἐπῆγε καὶ ὁ Ἀλῆς εἰς Βιδίνιον. Ἐπειδὴ ὅμως τότε (4) ἐφάνησαν οἱ Γάλλοι εἰς Ἐπιάνησον, διετάχθη ἵνα πορευθῆ ἐκεῖ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Γάλλοι κατέλαβον καὶ τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν, ὁ Ἀλῆς προσεπάθησεν ἵνα τὴν καταλάβῃ καὶ ἐπιπλεῶν μετὰ δυνάμεων ἔδιωξε τοὺς Γάλλους.

Ἐπειδὴ δὲ ἦτο καὶ Δερβεντὰ—ναζ(ρη) (ἔξουσιαστὴς τῶν Δερβενίων) εἶχεν ἐξουσίαν νὰ διορίζῃ ἀρματωλοὺς δερβεναγάδες, βοίβοντάδες, καθ' ὅλην τὴν Στερεάν μέχρι Θηβῶν ἀνῆκον καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Κάρλελι ἦτο τῆς Σουλτάνας, μόνον καπεταναίους εἶχε δικαίωμα νὰ διορίζῃ ἐκεῖ ὁ Ἀλῆς.

Προτεπάθησε πολλάκις ἵνα λάβῃ καὶ τὰς Ἀθήνας, ὡς μαλτσανὲ⁽²⁾, ἐξαγοραζων αὐτήν, ἀλλ' ἀπέτυχε. Πολλάκις μοὶ ἐξέφρασε τὴν διάθεσίν του ταύτην, διότι ἔλεγε ἡ Ἀθῆνα ὡς πόλις παλαιὰ εἶναι ἐξακουσμένη εἰς τὴν Φραγκιάν καὶ εἶχε σκοπὸν λαμβάνων αὐτήν νὰ τὴν καλλωπίσῃ.

Β'.

(5) Ἀλῆ Πασσᾶς

Ὁ Ἀλῆς δὲν ἦτο τόσον ἔκδοτος εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς διασκεδάσεις, μετρίως πάντοτε εὐθύμει καὶ μόνος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

Περὶ τὰ 180.. ἦλθεν εἰς Ἰωάννινα Ὁθωμανὸς τις Μενσοῦπ Ἐφέντης, ἀνθρώπος λιαν περιποιητικὸς, εὐγενῆς τοὺς τρόπους καὶ τὴν φυσιογνωμίαν, σταλεὶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μὲ κυβερνητικὴν ἀποστολήν. Ὁ Ἀλῆς ὑπερευχαροιστήθη ἐκ τῆς εὐγενείας τοῦ Μενσοῦπ, τὸν ὁποῖον ἀναχωρήσαντα παρεκάλεσεν ἵνα ἀπὸ και-

1. Γιὰ τὸ Λουκᾶ Καλλιακούδα γράφουν ὁ Βαλαωρίτης στίς σημειώσεις του γιὰ τὴ Φροσύνη. Τόμ. Β'. σελ. 442, ὁ Κασομούλης τόμ. Α'. σελ. 14 κ' ὁ Σάθας: «Χρονικὸ Γαλαξειδίου» σελ. 164.

2. Ἰδιοκτησία, κτήμα.

ροῦ εἰς καιρὸν ἔρχεται εἰς Ἰωάννινα. Οὗτος δὲ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἤρχετο εἰς Ἰωάννινα. Μετὰ τούτου συνέτρωγε καὶ συνευθύμει, πίνων καὶ οἶνον, ἦτο ἀδιαχώριστος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὑπὸ διαφόρων διδόμενα τραπέζια εἰς τὸν Ἄλῃν ὁ Μενσοῦπ συντρόφειεν αὐτόν. Ὁ Ἄλῃς δὲν ἔπινεν οἶνον, μόνον δὲ εἰς εὐωχίας ἔπινεν ὀλίγον. Ἠγάπα τὰ παιγνίδια. Εἰς Ἰωάννινα ἦσαν πολλοὶ γύφτοι ἐπιτήδειοι μουσικοὶ παίζοντες ντέφια, βιολιά κλπ. ὡς καὶ πότε ἤρχοντο ἐκ τῆς Ρούμελης διάφοροι ντσοιβεντέδες⁽¹⁾, νέαι τουρκόγυφται αἵτινες περιήρχοντο ψάλλουσαι καὶ χορευούσαι. Τὰς γυναῖκας ταύτας πρὸ πάντων εἶχον καὶ εὐθύμουν οἱ ἐν Ρούμελῃ διεσπαρμένοι χαϊτάδες⁽²⁾. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔφερε κατὰ καιροὺς διαφόρους μουσικοὺς (νταουσανῆδες) οἵτινες ἔψαλλον διάφορα τουρκικὰ ἄσματα καὶ ὠρχοῦντο.

Εἰς τούτους παρεχώρει οἴκημα καὶ μετὰ τινα καιρὸν τοὺς ἐφιλοδώρει καὶ τοὺς ἔδιδε ἄδειαν ν' ἀναχωρήσωσι.

(6) Συγχρόνως καὶ πότε ἐλάμβανεν ἐκ Τουρνάβου χριστιανικά τινα παιδία, τὰ ὅποια ὡς καὶ ἐν Λεβαδείᾳ, ἐνδυόμενα γυναινεῖα φορέματα, ἐχόρευον ἐν μέσῳ μουσικῆς.

Ὅταν ὑπάνδρευεν υἱὸν ἢ ἔγγονόν του προσεκάλει τοὺς καθ' ὄλον τὸ κράτος του ἐπισήμους προεστοὺς, ἀρχιερεῖς, καπεταναίους, Χριστιανοὺς, Ἀλβανοὺς καὶ Τούρκους, οἵτινες ἐρχόμενοι τῷ ἔφερον πλούσια δῶρα, ὁ μὲν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ὁ δὲ ἵππον καὶ ἡμίονον καὶ ἄλλοι ἄλλο τι ὠφελεῖτο δὲ τὰ μέγιστα ἐκ τῶν δώρων ἐκείνων⁽³⁾.

Εἰς τοὺς προσκεκλημένους παρεχώρει τὰ οἰκήματα τῶν δυστυχῶν κατοίκων καὶ φαγητόν, τοὺς δ' ἐπισημοτέρους προσεκάλουν πότε καὶ οἱ υἱοὶ του εἰς τὴν τραζάν των.

Αἱ ἑορταὶ τῶν γάμων διήρκουν τεσσαράκοντα ἡμέρας, καθ' ἃς ἐλεγκράτει χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις.

Προσεκάλει διὰ μπουγιουριτῶν «παντρεύω τὸν υἱόν μου (ἢ τὸν ἔγγονόν μου) καὶ σᾶς προσκαλῶ νὰ ἔλθητε διὰ νὰ εὐφρανθοῦμε μαζί». Εἰς τοὺς γάμους δ' ἐκείνους συνέρθεον πολλοὶ ἐκ διαφόρων μερῶν αὐτόκλητοι.

Εἰς τὰς σαρκικὰς ἀπολαύσεις δὲν ἐφαίνετο τόσον ἔκδοτος. Μοὶ ἔλεγε μίαν ἡμέραν. «Πρὶν ἔλθω εἰς τὰ Γιάννινα ἐπήγαινα πολλάκις εἰς τὸ Ζαγόρι ὅπου κοιμοῦνται εἰς τὸ ἴδιον δωμάτιον, γυναῖκες καὶ ἄνδρες, ποτὲ ὅμως δὲν ἐσυλλογίσθη νὰ προσβάλλω καμμίαν γυναῖκα. Ἄμα ἦλθα ἐδῶ μ' ἐξέδωσαν αὐτὲς αἱ Γιαννιώτισσες, αἱ ὅποια καθ' ὥραν μοῦ ἔφερον τὰς ὠραιότερας πρὸς ἀπόλαυσιν». Εἶχεν εἰς τὸ χαρέμιόν του πολλὰς γυναῖκας (7) ἐξ' ὧν τὰς περισσοτέρας εἶχεν ἀγοράσει διὰ τῶν ἀνθρώπων του εἰς Κωνσταντινούπολιν, Κιρκασίας. Ἄλλὰ πρὸ πάντων ἠγάπα καὶ ἐλάτρευε τὴν Βασιλικήν, χριστιανὴν ἐκ Πλεσσοβίτσας τῆς Τσαμουριᾶς, τὴν ὁποίαν νέος ὧν εἶχεν ἀγαπήσει καὶ ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ κοράσιον μικρόν. Τὴν εἶχε μαζί του καὶ τὴν ἀνέτρεφεν εἰς τὸ Παλάτιον, τσαούτην δὲ κλίσιν καὶ ἀγάπην εἶχε πρὸς αὐτήν, ὥστε ἅμα ἡ Βασιλικὴ ἔγινε δεκαοκταεῖς περίπου τὴν ἐστεφανώθη κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθιμον. Ἐθεωρεῖτο ὡς νόμιμος γυνὴ του. Τὴν ἀπέκρυπτεν ἀπὸ παντὸς ὄμματος, ὥστε καὶ ἐγὼ ὁ τοσοῦτον ἐμπιστευμένος οὐδέποτε ἠξιώθην ἵνα τὴν ἰδῶ.

1. Ὁργανοπαῖχτες

2. Ληστὰι

3. Ὁ *Imbrahm Mauzour* ἀναφέρει στὸ βιβλίον του πὸς ὅταν πάντρευε ὁ Ἄλῃς τὸ γιό του Σαλήχ πασοῦ. «Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων μῆνα ὀλόκληρον ἦτο κατάμεστος κτηνῶν (βοῶν, ἵππων, ἡμίονων κλπ.) καὶ ὄρνιθων, ἅτινα προσηνέχθησαν τῷ νυμφίῳ, καὶ οὕτως ἀπῆλλάγη ὁ Ἄλῃς πάσης δαπάνης. Αἱ ἀπορώτεροι τῶν χωρικῶν ἔφερον ξύλα καὶ μέλι». *Memoires sur la Grece et l' Albanie, pendant le gouvernement d Ali Pacha* σελ. 40.

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων κεῖται ἐπὶ ὄροπεδίου διατεμνομένου ὑπὸ σειρᾶς λόφων ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς βορρᾶν· πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῶν λόφων ἐκτείνονται πεδιάδες, ἐφ' ὧν διαφαίνονται χωριά τινα, κατοικούμενα ὑπὸ χριστιανῶν καὶ τσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν υἱῶν του. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἐκτείνεται ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων, κατέχουσα ἀρκετὸν χῶρον ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον. Ἄνω τῆς λίμνης καὶ εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν λόφων ἐξαπλοῦται ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ πόλις σχηματίζει ἄετὸν δικέφαλον, τοῦ ὁποίου ἡ μὲν μία κεφαλὴ εἶναι πρὸς τὸ μεσημβρινὸν συνοικία Λούτσα, ἡ δ' ἑτέρα ὁ ἀπάνω—μπαχτσιῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ· αἱ δύο αὗται συνοικίαι κατοικοῦνται ὑπὸ Τούρκων. Ὁ κορμὸς ἀποτελεῖται ἐξ ὑψωμένου (8) βράχου πρὸς τὸ μέρος τῆς λίμνης. Ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου ἔκτισεν ὁ Ἀλῆς φρούριον «Λιθαρίτσα». Εἰς τὸ φρούριον τοῦτο ὁ Ἀλῆς εἶχεν ἐγείρει μέγα σεράγιον, διαιρούμενον εἰς γυναικωνίτην πρὸς τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν καὶ ἀνδρωνίτην (σελαμλίκι). Πρὸς τὸ βόρειον κάτωθεν τοῦ σεραγίου τούτου ὑπῆρχε τὸ φρούριον μὲ τὸ ἀναγκαῖον πυροβολικόν· πρὸς τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν εἶχεν ἐγείρει τεράστιαν σκοπιὰν (κούλιαν), ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ρίζης τοῦ βράχου καὶ ὑπερβαίνουσης τὸν βράχον καὶ τὴν ὄροφὴν τοῦ σεραγίου, ἥτοι ἔκτισμένη διὰ τεραστίων τετραγῶνων λίθων, εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς σκοπιᾶς ταύτης ἐγένετο χρῆσις μόνον πετρῶν καὶ σιδήρου· ξύλον δὲν ὑπῆρχεν· Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ κατασκευάσῃ καὶ τὰ παράθυρα καὶ ντουλάπια ἐκ σιδήρου εἶχε παραγγείλει εἰς Βενετίαν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν διότι εἶχεν ἀποκλεισθῆ. Ἡ σκοπιὰ αὕτη συνεχίτο μετὰ τοῦ σεραγίου διὰ λιθίνης γεφύρας, πέριξ τοῦ φρουρίου τῶν Λιθαρίτσιων εἶχε κίττει σειρὰν σεραγίων μετὰ δὲ τὸ πέρας τούτων ἤρχιζον τὰ σεράγια τοῦ Μουχτὰρ καὶ ἔπειτα τοῦ Βελῆ—Πασσᾶ.

Τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ παρισταμένου ἄετοῦ ἀπετέλει συνοικία Καλοῦ—Τσεσμέ (Βρύσις τοῦ Καλοῦ) κατοικουμένη ὑπὸ χριστιανῶν, περὶ τὰ ἄκρα τῆς πτέρυγος κατώκουν καὶ γύφτοι· κάτωθεν τῶν Λιθαρίτσιων, ἤρχιζεν ἡ ἀγορὰ ἀποτελοῦσα τὴν πρὸς ἄρκτον ἀριστερὰν πτέρυγα παρατεινομένην καὶ πέραν, πρὸς τὸ ἄκρον τῆς πτέρυγος ὑπῆρχε κήπος τοῦ Ἀλῆ, «Κάτω μπαχτσιῆς». Ἡ οὐρὰ τετραγώνου ἐξετείνετο μέχρι τῆς λίμνης. Τὸ μέρος τοῦτο περιέφρασε φρούριον τετραγώνον, περιβεβηχόμενον πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ τῆς λίμνης, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα διὰ χάνδακος ἀνήρχοντο περιεβρέχοντα καὶ τὸ ἄνω μέρος, ὅπερ συνεκοι(9)νώνει μετὰ τοῦ κυρίου σώματος διὰ δύο γεφυρῶν· πρὸς τὸ ἔν ἄκρον τοῦ περιτειχισμένου τούτου τετραγώνου καὶ ἐπὶ βραχόδους μέρους εἶχεν ἀνεγείρει ὁ Ἀλῆς σειρὰν σεραγίων καὶ φρουρίον, εἰς δὲ τὴν ἀντίπεραν ἄκρην ὑπῆρχε καὶ τζαμίον· ἡ τετραγώνου αὕτη συνοικία κατῳκεῖτο ἰδίως ὑπὸ τουρκικῶν οἰκογενειῶν, πρὸς δὲ τὸ ὀριστερὸν τοῦ τετραγώνου ἐν τῇ εἰσόδῳ ὑπῆρχον καὶ τινες ἑβραϊκαὶ οἰκίαι. Πέραν ἐξετείνετο ἡ λίμνη, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ἦτο νησίον κατοικούμενον ὑπὸ ἑκατὸν περίπου οἰκογενειῶν, βιοποριζομένων ἐκ τῶν τῆς λίμνης προϊόντων, ἐν τῷ νησίῳ ὑπῆρχον καὶ πέντε μοναστήρια· εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ νησιοῦ πρὸς τὸ ἀρκτικὸν καὶ ὄλου ὑπῆρχεν ἡ συνοικία τῶν ἄνω, εἶχε κτίσει ὁ Ἀλῆς καὶ ἓν σεράγιον.

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἤκμαζεν εἰς ἐμπόριον· οἱ χριστιανοὶ ἰδίως διεκρίνοντο ἔχοντες καὶ ἑξωτερικὰς συναλλαγὰς. Οἱ Ἑβραῖοι περιορίζοντο εἰς μεταπωλήσεις· οἱ δὲ Τούρκοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεταλωταί, κουρεῖς κτλ. Καθ' ἑκάστην συνέρρεον εἰς Ἰωάννινα ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τῆς Ρούμελης, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀλβανίας, Ἑλλάδος κτλ. ἄπειρον πλῆθος διαφόρων ἐνδιαφερομένων εἰς ὑποθέσεις.

Ὁ Ἀλῆς εἶχε τὰ δώματά του εὐρύχωρα, ὑψηλὰ καὶ ἀνοικτά, ἠγείρετο λίαν ἔνωρίς, τὸν μὲν χειμῶνα νύχτα, τὸ δὲ καλοκαίριον περὶ τὰ χαράγματα· ἐλάμβανε

ἐγειρόμενος δύο (10) μικροὺς κυάθους καφφέ ἄνευ ζαχαρώσεως καὶ καπνίζων τὸν ναργιλέ του ἐκάθητο μέχρις οὗ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος καὶ εἰσῆρχοντο οἱ πρὸς ἀκρόασιν εἰς τὰ διβάνια. Οὐδὲν ἕτερον ἔτρωγε μέχρι τῆς μεσημβρίας, ὅτε ἔτρωγε κατὰ κόρον μόνος πάντοτε, σταυροποδιτὶ καθήμενος πρὸ τραπέζης χαμηλῆς ἀργυρᾶς· ἐν πρώτοις τῷ ἔφερον τὸν τσορβάν (σούπαν) ἐξ ἧς ἐλάμβανε δύο ἢ τρεῖς κοχλιαριές· ἔπειτα τὸ ψητὸν ὀλόκληρον πάντοτε ἀδηφάγος ἐπιπίπτων καὶ τρώγων ὑπὲρ τὸ μέτρον· μετὰ τὸ ψητὸν ἀρνίον, ὅπερ ἦν ἀδιάσπαστον, τῷ ἔφερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μικρὸν ἐψημένον ἐπὶ ὀβελού· μετὰ ταῦτα ψητὰς ὄρνιθας καὶ ἄλλο τι· πρὸ πάντων ὑπερηγάπα τὰ ψητὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἔτρωγεν ὑπὲρ τὸ δέον· γλυκίσματα δὲν ἠγάπα· μόνον δὲ περὶ τὸ τέλος τοῦ φαγητοῦ, ὅπερ ἦτο τὸ πιλάφιον, ἔτρωγεν εἶδος τι κομπόστας, ἐκ μῆλων ἢ καρυδιῶν, ἠγάπα δὲ κατ' ἐξοχὴν τὰς πῆτας καὶ τὰ μπουρέκια, ἀποστρεφόμενος τοὺς μπακλαβάδες, χαλβάδες κτλ. Ἠγάπα νὰ συνδιαλέγηται τρώγων· ὅταν ἔτρωγε παρεστέκοντο πολλοὶ ὑπηρεταὶ καὶ εἰσῆρχοντο καὶ οἱ ἔχοντες ἀνάγκην διακοινώσεως· μετὰ τὸ φαγητὸν ἐξηπλοῦτο ἐπὶ τοῦ σοφᾶ κοὶ ἐκοιμᾶτο τακτικῶς μίαν ὥραν· τὸ ἑσπέρας οὐδέποτε ἔτρωγεν.

Ἐκάθητο πολὺ ἀργὰ καὶ πάντοτε περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐκοιμᾶτο, ἐγειρόμενος ἀκριβῶς (10) περὶ τὴν 4ην τῆς πρωΐας, συνείθιζε πάντοτε νὰ τρώγῃ καὶ νὰ κοιμᾶται εἰς τὸν αὐτὸν θάλαμον· εἰς τὸ χαρέμιον οὐδέποτε εἰσῆρχετο, ἀποστρεφόμενος πάντοτε νὰ κοιμᾶται ὀλονυκτὶς μετὰ γυναικός.

Γ'.

(11) Περὶ τὰ 1803 ὁ Ἄλῃς διωρίσθη Ρούμελη Βαλεσηῆς, ἦτοι γενικὸς διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας, Μακεδονίας κτλ. διαταχθεὶς ἵνα καταδιώξῃ τοὺς κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα χαϊτάδες οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον προέβησαν, ὥστε εἰς ἕξ αὐτῶν ὁ Μουσλῆς—Κέκας ἔφθασε λεηλατῶν ἕξω τῆς Κων)πόλεως, λαβὼν καὶ τὰ εἰς τὰ τσαῖρια (λειβάδια) ἄλογα τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἄλῃς διετάχθη ἵνα τοὺς καταδιώξῃ καὶ ἰδίως τὸν Μουσλῆν, οὗτινος ἐπειτάσσετο νὰ στείλῃ τὴν κεφαλὴν. Ὁ Ἄλῃς ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλων δυνάμεων ἐπορεύθη εἰς Βιτώλια, ὅπου ἦλθε καὶ ἠνώθη μετὰ χιλίων περίπου Γκέκων λογάδων ὁ Ἰουσοῦφ—Μπέης Δίβρας ἄνθρωπος χαίρων μεγάλῃ ἐπιρροήν. Γοῦτον ὁ Ἄλῃς θέλων ἵνα οἰκειωθῇ διὰ τοὺς μέλλοντας κατὰ τῆς κάτω Ἀλβανίας σκοποῦς τὸν ὑπεδέχθη εἰς Βιτώλια λαμπρότατα. Ἐκεῖθεν διευθύνθη ἐνωθέντος καὶ τοῦ πασσᾶ τῶν Βιωλιῶν (12) καὶ λοιπῶν εἰς Σόφιαν, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἕξω τῆς πόλεως. Ὁ τότε συναθροισθεὶς στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς 40.000. Ἐνῶ δὲ ἐσκέπτετο ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν χαϊτάδων, οὔτοι μεσίτεια καὶ ἄλλων ἐδέχθησαν ἵνα προσκυνήσωσιν ὅπερ ἐδέχθη καὶ ὁ Ἄλῃς. Καὶ οὕτως ἐπροσκύνησαν οἱ Καρᾶ—Φεζί, Χαλίλ Πασσᾶς καὶ ἄλλοι. Ὁ δὲ Μουσλῆς ὁ καὶ ἐπιφοβότερος δὲν ἐπαρουσιάσθη. Ὁ Ἄλῃς εἰσῆλθε εἰς Σόφιαν, μεστία δὲ ἄλλων ὁ Μουσλῆς ἐδέχθη ἵνα ἔλθῃ καὶ προσκυνήσῃ, ὁ δὲ Ἄλῃς, προτιθέμενος ἵνα τὸν φονεύσῃ, κατὰ τὴν Σουλτανικὴν προσηγήν, διέταξεν ἵνα κλείσωσι τὸν πυλῶνα τοῦ σεραγίου, ἐν ᾧ κατῴκει καὶ ἀφήσωσιν ἀνοικτὸν τὸ ἐπὶ τοῦ ἄλλου πυλῶνος θυρίδιον.

Ὁ Μουσλῆς ἔλθων μετὰ τοῦ σώματός του ἐκ 1.000 καὶ πλέον ἀνδρῶν ἀποτελουμένου ἐγκατέλιπε ἕξω τὸ σῶμα καὶ μετὰ τινων ὀπαδῶν, ἦλθεν εἰς τὸ σεράγιον· ἰδὼν δὲ κλειστὸν τὸν πυλῶνα καὶ μαθὼν ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἄλῃ ἐκλείσθη ὑποψιάσθη πως. Πορευθεὶς δὲ εἰς τὸν δεύτερον πυλῶνα καὶ εὐρῶν μὲν τὴν μεγάλην θύραν κλειστήν, μικρὸν δὲ τι θυρίδιον ἀνοικτὸν δὲν ἠθέλησε ἵνα εἰσέλθῃ καὶ ἐπιστρέψας ἠνώθη μετὰ τοῦ σώματός του καὶ ἠτοιμάσθη εἰς κόλεμον. Ὁ Ἄλῃς μαθὼν τοῦτο διέταξε ἵνα ἐτοιμασθῶσι τὰ στρατεύματα πρὸς πόλεμον, ὅτε μεσολαβήσει πολλῶν καὶ ἰδίως τῶν προσκυνησάντων χαϊτάδων συνήνεσεν ἵνα προσκυνήσῃ. Ὁ Ἄλῃς ἀναχωρήσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατεύματος καὶ (13) τῶν προσκυνησάντων χαϊτάδων, περιῆλθε πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης.

Ἐν ᾧ διηροόμεθα κλεισούραν τινὰ τοῦ Αἴμου, ὅπου καὶ ἡ πύλη τοῦ Ἀδρινοῦ, ἔνεκα δὲ τῆς πολυαριθμοῦ συνοδείας, μόλις ἠδυνάμεθα νὰ βαδίζωμεν, ὁ Μουสลῆς, ὡσεὶ προαισθανόμενος τὸν κίνδυνον δὲν διήλθεν διὰ τῆς πύλης, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἵππικοῦ του πλαγίως διὰ τινων ἄλλων μονοπατίων ἐπέρασεν. Ὁ Ἀλῆς ἀδημονῶν προσεπάθη ἵνα ἀδυνατίσῃ τὸ σῶμα τοῦ Μουσλῆ, στέλλων εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοὺς ἵππεις τούτου. Ἀφ' οὗ διήλθομεν πολλὰ μέρη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τειχογυρισμένα, διὰ τὸν φόβον τῶν χαϊτάδων, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν πόλιν Κιοστενίλ τῆς Μακεδονίας. Αἱ πύλαι ἐκλείσθησαν, ὁ δὲ Μουσλῆς μαθὼν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀλῆ ἀπεφάσισεν ἵνα δραπετεύσῃ, καὶ τὴν νύκτα μετὰ τοῦ σώματός του ἀδυνατισθέντος πολὺ, διὰ τὰς καθ' ὁδὸν ἀποστολάς, ἵππεύσας ἐπορεύθη πρὸς τὴν μεγάλην πύλην, ἣν οἱ φρουροὺντες τῷ εἶπον ὅτι κατά διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ ἐκλείσαν καὶ δὲν ἦνοιγον. Δι' ἄλλης δὲ θύρας ἐξελθὼν μετὰ βίας ἔφυγεν. Μόλις ὁ Ἀλῆς ἔμαθε τὴν φυγὴν καὶ ἐμβρόντητος διέταξε τὰ σώματα τοῦ ἵππικοῦ ἵνα τὸν καταδιώξωσι, καθ' ὅλην δὲ τὴν νύκτα ἔμεινε σχεδὸν ἐν μεγάλῃ ἀδημονίᾳ μέχρις οὗ περὶ τὰ ἔξημερῶματα ἔφθασεν ἢ εἶδησις ὅτι ὁ Μουσλῆς πληγωθεὶς συνελήφθη. Τὴν ἐπιούσαν ἀνεχωρήσαμεν καὶ καθ' ὁδὸν ἦτο ἐπὶ ἀμάξης ὁ Μουσλῆς, τοῦ ὁποῦ διέταξεν ἵνα κόψωσι τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Δ'.

(14) Παρὰ(¹) τῷ Ἀλῆ, θεωρουμένῳ ὡς βασιλικῶ, εἶχον αἱ τρεῖς μεγάλαι δυνάμεις, Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσία, προξένους ἢ μᾶλλον ἀντιπρόσβεις. Καὶ ἐνόσω μὲν ὑπῆρχεν ἡ μεταξὺ Ἀλῆ καὶ Ναπολέοντος σχέσις, ὁ πρόξενος *Bessieres* ἀπήλυνεν ὑπολήψεως καὶ ἐμπιστοσύνης, ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκάτελειφθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἢ μετὰ τοῦ Βοναπάρτου σχέσις, ὁ Ἀλῆς ἐκολάκευ τὸν τῆς Ἀγγλίας, θεωρῶν μετ' ὑποψίας τὸν τότε πρόξενον τῆς Γαλλίας *Pouqueville* τὸν πρόξενον τῆς Ρωσίας οὐδέποτε παρετήρει μ' εὐνοϊκὸν ὄμμα ὡς ἀντιπρόσωπον δυνάμεως ἐχθρᾶς εἰς τὸ ἔθνος του. Ὁ *Pouqueville* ἀνθρώπος δραστήριος καὶ πεπαιδευμένος καὶ συνάμα καὶ ὀρμητικὸς μετ' ἀγερῶν ἐθεώρει τὸν Ἀλῆν, πολλάκις ἐναντιούμενος εἰς τὰς θελήσεις του καὶ μετὰ παρησίαι ὁμῶν. Ὅταν οἱ Γάλλοι κατεῖχον τὴν Ἐπάνησον, ὁ τότε διοικητὴς, τῷ παρήγγειλεν ἵνα προμηθεύσῃ σκεπάσματα (βελέντσας), διὰ τὸν στρατόν. Ὁ *Pouqueville* μετέβη εἰς τὴν ἔξω τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Πωγωνιανῆς συγκροτουμένην τότε ἐμπορικὴν πανήγυριν καὶ ἀγοράσας τὰ παραγγελθέντα, ἔστειλε μετὰ συνοδείας λαβῶν καὶ μπουγιουρτί παρὰ τοῦ Ἀλῆ, ἵνα μὴ ἐνοχληθῶσι, καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ὁδοφυλάκων.

(15) Ὁ τότε ἐπιστατῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀναστάσιος Σαμαρνώτης ἐξ Ἰωαννίνων, λίαν εὐνοούμενος τοῦ Ἀλῆ, εἶχε παραγγείλει εἰς τοὺς ὁδοφύλακας, ἵνα σταματῶσι τὰ φορτῶματα καὶ πληρῶσωσι τὰ διόδια, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὰ μπουγιουρτὰ τοῦ Βεζίρη. Οἱ ὁδοφύλακες συνέλαβον τὰ φορτῶματα καὶ τὰ ὠδήγησαν μετὰ τῶν φερόντων εἰς Ἰωάννινα ἵνα πληρῶσωσι τὰ κεκανονισμένα διόδια. Τοῦτο μαθὼν ὁ *Pouqueville* ὀργίσθη μεγάλως καὶ μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σαμαρνώτου, ἀνευ μεγάλων ἐξηγήσεων τὸν ἐρράπισεν εἰς τὸ πρόσωπον. Ὁ δαρεὶς μετέβη παρακρῆμα εἰς τὸ ἐν Λιθαρίτσια σεράγιον τοῦ Ἀλῆ παραπονούμενος διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ προξένου, ὅστις κατὰ τύχην τότε εἰσῆρχετο καὶ εὐθὺς εἶπεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ὀργισμένον Ἀλῆν «τὸν ἔδειρα». Ὁ Ἀλῆς ἀπεκρίθη «Πουκβὶλ ὁποῖος δέρνει τὸν δέρνον, αὐτὰ δὲν σοῦ περοῦν ἐδῶ». Ὁ Πουκβὶλ ἀπήντησε

1. Μιὰ περίληψις ἀπ' τὸ μέρος αὐτὸ γιὰ τὸν *Pouqueville* δημοσιεύει ὁ Ἀραβαντινὸς σὺν ἔργῳ του σελ. 403—404.

«θά μοῦ περάσουν αὐτὰ καὶ ἄλλα καὶ ἐδῶ καὶ στὴν Πόλιν» καὶ ἀφήσας ἔκπληκτον καὶ λυσσῶντα τὸν Ἀλῆ, ἀγερώχως ἐξῆλθεν(1).

Ὁ Ἀλῆς πρὸ πολλοῦ εἶχε μάθει ὅτι ὁ Πουκεβὶλ ἔγραφεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν του κατ' αὐτοῦ· κατώρθωσεν ἵνα δωροδοκῆσῃ τὸν ταχυδρόμον του (ἰάταρην) ὅστις ὅταν ἐλάμβανε τὰ ἔγγραφα τοῦ Πουκεβὶλ τὰ ἔφερεν εἰς τὸν Ἀλῆν. Ἡμεῖς δ' ἐπιτηδεῖως ἀπεσφραγίζαμεν, ἀντεγράφομεν καὶ ἀνασφραγίζοντες ἄνευ σημείων καταδηλώσεως τῶν τὰ ἐδίδαμεν καὶ τὰ ἔφερε. (16) Ἐπειδὴ ὅμως ὅλα τὰ ἔγγραφα ἐκεῖνα ἐγγράφοντο δι' ἀριθμῶν, εἶχομεν σωρούς, χωρὶς νὰ δυνηθῶμεν καὶ ν' ἀναγνώσωμεν. Ὁ *Pouqueville* εἶχεν ἓνα ὑπρέτην καὶ μίαν ὑπρέτριαν ἕξ Ἰωαννίνων· τούτους ὁ Ἀλῆς εἶχεν ὡς κατασκόπους, ἵνα τῶν ἀναφέρωσι τὰς πράξεις τοῦ Γάλλου· ἐμάθομεν ὅτι ὅταν ἔγραψεν μειχειρίζετο διπλωματικὸν πῖνακα πλήρη ἀριθμῶν, ὃν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει ὅταν ἔγραφεν. Ἀλλὰ πῶς νὰ δυνηθῶμεν καὶ λάβωμεν τὴν διπλωματικὴν ἐκείνην κλεῖδα; Μετὰ πολλὰς σκέψεις ὁ Ἀλῆς προσεκάλεσε τὴν ὑπρέτριαν καὶ τῇ ἀνέθηκεν ἵνα ὠφελουμένη εὐκαιρίας, λάβῃ τὴν κλεῖδα τοῦ συρταρίου, ἐν ᾧ ὁ Πουκεβὶλ ἐκλείδωε τὸν χάρτην καὶ τὴν ὁποίαν ἔφερε πάντοτε μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ δύο κηρίων, τυλώσῃ αὐτὴν κατὰ μῆκος καὶ πλάτος· ἐγένετο τοῦτο καὶ ἡ ὑπρέτρια μᾶς ἔστειλε τοὺς τύπους, ἐφ' ὧν τὸ σχῆμα τῆς κλείδος ἐνετυπώθη ἀπαρλλάτως. Μὲ διέταξεν ἵνα κράξω τὸν σιδηρουργόν του καὶ τῶν παραγγέλω ἵνα κατασκευάσῃ μίαν κλεῖδα κατὰ τὸν τύπον τῶν κηρίων. Ὁ σιδηρουργὸς πρὸς ὃν εἶπον τὴν θέλησίν του, ὡσεὶ ὑποψιασθεὶς κατ' ἐμοῦ, ἠθέλησεν ἵνα λάβῃ καὶ τὴν συναίνεσιν τοῦ Ἀλῆ, ἀφ' οὗ δὲ τὴν ἔλαβε κατεσκευάσε κλειδίον κατὰ τοὺς δοθέντας τύπους. Ἀφοῦ παρελάβομεν τὸ κλειδίον, ἐπεριμένομεν κατάλληλον περίστασι καὶ μίαν ἡμέραν, ἐν ᾧ ὁ *Pouqueville* εἶχεν (17) ὑπάγει εἰς τινα ἐξοχὴν τῶν Ἰωαννίνων, ἕξ· κλειδῶθη τὸ ἐρμάριον καὶ ἐλάβομεν τὸν μυστηρῶδη πῖνακα, τὸν ὁποῖον ἀμέσως ἀντεγράψαμεν πιστῶς καὶ τὸν ἐπ' στρέψαμεν. Ἀφοῦ ἡ κλεῖς μᾶς ἐδόθη, τὰ μυστηριώδη γράμματα ἀνεγνώσθησαν· ἐν αὐτοῖς ἀνεγνώσαμεν τὰς τρομερὰς ἐκθέσεις τοῦ προξένου πρὸς τὴν κυβέρνησιν του διὰ τὸν Ἀλῆν, τὸν ὁποῖον μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα ἐξωγράφισε καὶ συνεβούλευε περὶ τῶν τρόπων δι' ὧν νὰ ραδιοιουργηθῇ παρὰ τῇ Πύρῃ καὶ κηρυχθῇ Φιρμανλῆς(1), ἵν' ἀπαλαχθῶσι τοιοῦτου ἐπιφύου προσκόμματος.

Ὁ Ἀλῆς μετὰ μανίας ἤκουσε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κατηγορητηρίων ἐκείνων, ἀναγνωσθέντων ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας. Φορέστ. Ἐξηκολούθησεν δὲ συλλαμβάνοντες καὶ ἀναγνώσκοντες πάντα τὰ ἔγγραφα τοῦ μέχρις οὗ ὁ *Pouqueville*, πεσότος τοῦ Ναπολέοντος, μετετέθη εἰς τὸ Προξενεῖον τῶν Πατρῶν καὶ κατηγορήθη τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Προξενεῖον διορισθέντος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Προξένου ἐν Ἀρτιν. Ὅταν ὁ *Pouqueville* ἔλαβε τὴν μεταθεσὶν του ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Ἀλῆν ἵνα τὸν ἀποχαιρετίσῃ καὶ συγχωρηθῶσι διὰ τὰ διατρέξαντα. Ὁ Ἀλῆς τῶν εἶπε, «ἔμαθα ὅλα ὅσα κατ' ἐμοῦ ἔγραψες καὶ σὲ ἐπαινῶ διὰ τὸν ζῆλον σου· μισράβο σου! Ἐδοῦλεψες πολὺ καλὰ τὸν ἀφέντη σου μὲ τὸ παραπάνω». Ὁ Πουκεβὶλ ἀναχωρῶν προσεκάλεσεν εἰς γεῦμα τὸν Ἀλῆν, ὅπερ οὗτος ἐδέχθη. Σημειωτέον ὅτι τόσος φόβος τοὺς κατέλαβεν, ὥστε ὅταν ἐγὼ ἐπῆγα εἰς Ἀρτιν, ὅπου πολλάκις διὰ τὴν οἰκογένειάν μου ἐπῆγαίνα, ὡς γνωστόν, ἐπῆγα καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν του, κα-

Στὸ περιθώριον τῆς σελίδας αὐτῆς βοῖσκονται γραμμῆνα καὶ τοῦτα:

«*Χαρακτὴρ Μουχτάρ*: Ὁ *Pouq(ueville)* ὁμιλῶν μίαν ἡμέραν μετὰ τοῦ Μουχτάρ, ἐξεθείαζε τὸν Βολταίρον κλπ. Ὁ Ἀλῆς ἀπήντησε: «ἐγὼ ἂν τὸν εἶχα αὐτὸ τὸν ἄνθρωπον τὸ ἐσκότωννα.—Διατί;—Διότι δὲν ἤθελα νὰ εἶναι καλύτερος ἄλλος ἀπὸ ἐμέ.—Ἐοῦ ἂν θέλεις σήμερον σκοτώνεις ὅλον τὸν κόσμον (=καὶ ὅτι ὅλοι εἶναι καλύτεροί του). Ἐπειτα δὲ προσέθηκεν: Αὐθέντη τὰ λουλούδια δὲν γίνονται εἰς τὸν ἴσκιον (=δηλ. ὑπὸ τὴν τυραννίαν). Ὁ Μουχτάρ δὲν ἐνόησε τὴν προσβολήν».

1. Ἀποστάτης, ἐπικυρηγμένος πρὸς φερμάν.

ταγνόμενον τότε ἵνα γράφῃ διὰ τοῦ διπλωματικοῦ πίνακος· μόλις οὗτος μακρόθεν με διέκρινε καὶ μοὶ ἔλεγε: «στάσου στάσου, Κύριε Λιδωρίκη, νὰ μαζεύσω τὰ χαρτιά μου, γιατί σεῖς εἶσθε δ' αβόλοι (ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ ὠμίλουν καλῶς τὴν ἑλληνικήν).

Μετὰ τῶν προξένων οὐδέποτε ἔφαγε μήτε προσκαλέσας μήτε προσκληθείς (1).

Ὁ Ἀλῆς δὲν εἶχε τακτικὸν στρατόν· εἶχε τὴν σωματοφυλακὴν (τσοχανταραῖους) καὶ τοὺς Γκέγκηδες οἵτινες ἐλάμβανον καθ' ἑκάστην ἓνα ἀθλιέστατον ἄρτον καὶ δέκα περίπου γρόσια, κατὰ μῆνα ὡς μισθόν. Καίφκουν εἰς τὰ οἰκήματα τῶν κατοίκων, οἵτινες πολλὰ ὑπέφερον ἐπὶ τόσα ἔτη· συγγρόνως δὲ καθ' ἑκάστην ἤρχοντο ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν διάφορα σώματα ἐπιβαρύνοντα τοὺς κατοίκους· πᾶς ὁ λοιπὸς στρατὸς ἦτο ἄνευ μισθοῦ, καὶ μόνον οἱ μπέηδες ἐλάμβανον σιτηρέσιον (ταῖνι) διοριζόμενοι κατὰ καιροὺς δερβεναγάδες, πρὸς καταδίωξιν ἰδίως τῆς ληστείας ὅτε ἐλάμβανον καὶ τι χρηματικὸν ποσόν.

Διαρκῶς ἔμενεν εἰς Ἰωάννινα ὁ ἐκ Τεπελενίου Ζαΐχ Ἀμπάζης εὐνοούμενος, ὡς διευθυντῆς (18) τῆς Ἀστυνομίας (Καπιμτουλούμπασης) διοικῶν 150 περίπου Ἀλβανούς, οἵτινες περιήρχοντο εἰς τὰς ὁδοὺς, ἐπιτηροῦντες τὴν τάξιν.

Ἐν τῇ Αὐλῇ του ὑπῆρχεν ἓν εἶδος Ὑπουργείου, ἀποτελουμένου ὑπὸ τῶν γραμματέων Μάνθου ἐκ Ζαγορίου, Κολοβοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, Κώστα Γραμματικοῦ ἐκ Κονίσης, οἵτινες εἰργάζοντο ἀπὸ πρωῆς μέχρις ἑσπέρας εἰς ἓν δωμάτιον ἐντὸς τοῦ σεραγίου τοῦ ἀμισθὶ ἢ τρώγοντες ἐξ ἰδίων καὶ κατοικοῦντες ἔξω· οὗτοι ὁσάκις ἐπαρουσιάζοντο οἱ πολλοὶ ἐνδιαφερόμενοι ἐλάμβανον ἀνα' ὄγως χρηματικὰς τινὰς ποσότητας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικρὰς πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν ὑποθέσεών των.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων μόνον ἐγὼ καίφκουν καὶ ἔτρωγον ἐντὸς τοῦ σεραγίου, ἄνευ μισθοῦ ὅμως· ἤμουν ὁ ἐμπιστευμένος σύμβουλός του, ἔχων καὶ τὴν μεγάλην σφραγίδα του, τὴν ὁποίαν ἐκράτει Ἀλβανὸς τις Μπαϊράμης εὐνοούμενος καὶ μόνον ἐγὼ ἠδυνάμην νὰ σφραγίσω. Ὁ Ἀλῆς εἶχε παραχωρήσει ἵνα λαμβάνω ἐπὶ ἐκάστου σφραγίσματος ποσὸν τι (δύο ἢ τρία Βενέτικα) ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους καὶ ἅτινα διαιμοίραζον μετὰ τοῦ Μπαϊράμη. Εἰς ἐκιάκτους δὲ περὶ στάσεις, οἷον καταγραφὰς, ἐπιθεωρήσεις λογαριασῶν, ἐλάμβανον ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ὡς φιλοδώρημα (μπαχτισί) χρηματικὰς ποσότητας.

Ἡ Ἀστυνομία ἐπειτῆρει καὶ τοὺς ἐρχομένους καὶ τῷ ἀνέφερε τὰ διατρέχοντα. Ἡρέσκειτο εἰς τὴν κατασκοπεῖαν καὶ πολὺ ἠγνόει τοὺς μετερχομένους τὸ ἐπινειδιστὸν τοῦτο· ὁ ἐπάγγελμα.

(19) Πάντες οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀλῆ ἐφόρουν φουστανέλλας καὶ πιστόλας εἰς τὴν ζώνην, οἱ δὲ κάτοικοι ἀντεριά καὶ ἄλλα φορέματα.

Ὁ Ἀλῆς δὲν ἠγνόει τοὺς υἱούς του οὓς ἔβλεπεν ὅτι δὲν τῷ ὁμοιάζουσιν. Ὁ Μουχτάρ ἦτο μετρίου πνεύματος καὶ ὁ Βε'ῆς δειλός(2)

Ἦτο τολμηρὸς καὶ πολλάκις με' ἔλεγε: «Ἐ, τήρα, τόσους ἐσκότωσα καὶ ἔχω ἐδῶ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς συγγενεῖς τῶν θυμάτων μου, καὶ ἔν ἐν εὐρίσκεαι κανεῖς νὰ με φονεύσῃ. Ἐγὼ μόνον ἀπὸ ταῖς πλάταις φοβᾶμαι. Εἰ δὲ καὶ ὁποῖος ἔλθῃ νὰ με σκοτώσῃ ἀπ' ἐμπρός, καὶ τὸ ἐπιτύχει, χαλάλι νὰ τοῦ γένη». Ἐφόρει εἰς τὴν κεφαλὴν καλπάκιον ἐκ βελούδου καὶ μίτραν κατὰ τὰς γωνίας χρυσοκέντητον καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τεπὲ καὶ πρὸς τὴν κάτω περιφέρειαν χρυσοῦν σέμμα. Ἐφόρει ντουλαμὰν ἀπὸ κατιφέ.

1. Ὡστε τιμητικὴ ἑξαίρεση ἔκανε ὁ Ἀλῆς καὶ ἀποδέχτηκε τὴν πρόσκληση τοῦ Rougenville. Ἐνα δεῖπνο τοῦ Ἀλῆ σὲ ἑλληνικὸ σπίτι πού με τὰ δῶρα στοίχησε στὸν ἀμφιτρώνα 25.000 γρόσια, μᾶς περιγράφει ὁ Α. Κουτσαλέξης στὸ βιβλίον του, «Διαφέροντα καὶ περιεργὰ τινὰ ἱστορικά» σελ 17. Κι' ἄλλο πάλι πού τοῦ πρόσφερε στὸ σπίτι του ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος τὸ ἀναφέρει στὸ βιβλίον του ὁ Ἑγγλέζος Hughes. «Travels in Sicily, Greece and Albania».

2. Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Τεπελενῆς τὰ παιδιὰ του γιὰ τὴν δειλία τους τὰ ἔλεγε «κότιτες».

Θησαυροὶ Ἀλῆ (1)

Ὁ Ἀλῆς εἶχε 30.000.000 φράγκα, τὰ ὅποια ἐγὼ ἰδίᾳ χειρὶ εἶχον καταγράφει, ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ ἀξία τῶν πολυτίμων πραγμάτων ἀνέβαιναν εἰς 50.000.000 φράγκα. Τὰ μετρητὰ ταῦτα εἶχεν εἰς κυβώτια σιδηρᾶ, ἐκάστου ἔχοντος ἰδίαν μονέδαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρυσᾶ. Ἡ καταγραφή αὕτη ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ ὀλίγον πρὸ τῆς πολιορκίας του· παρέλαβε τοὺς θησαυροὺς του ἐν τῇ λίμνῃ καὶ ἐκ τούτων τοὺς μὲν ἐξώδευσεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ δωροδοκίας, τὰ δὲ λοιπὰ διηρπάγησαν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν του καὶ ἐστάλη μέρος Κωνσταντινούπολιν. Εἰς Τεπελένιον εἶχεν ἐντὸς τῆς κοιλίας τοῦ σεραγίου, ἐν σιδηροῦν κυβώτιον, ὅπερ ἐπειδὴ εἶχε πέσει κεραννός, μετέβημεν καὶ τὸ παρελάβομεν περιεῖχε 100.000 τάλληρα.

Ε'.

(20) (2) καὶ ὁ Ἀλῆς ἐγένετο κύριος τοῦ Μπερατίου. Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Ἀλῆ μεγάλην ἐντύπωσιν ἐπέφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐν ᾧ ἡ πολιορκία διήρκει, ἤλθε παρὰ τοῦ Σουλτάνου Καπουζίμπασης ἵνα τὸν ἐπιπλήξῃ καὶ τὸν ἀποτρέψῃ. Ὁ Ἀλῆς ἀπήντησεν ὅτι «οἱ κάτοικοι δυσαρεστηθέντες κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ τὸν ἐπολιόρκησαν καὶ τὸν προσεκάλεσαν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν».

Ὁ Ἰμπραήμης (3) μεταβάς εἰς Αὐλῶνα ἐφόνευσε τὸν ἐκεῖ φρουραρχον φίλον τοῦ Ἀλῆ καὶ διεγείρων τοὺς κατοίκους ἠτοίμαζεν ἐπανάστασιν ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀλῆς ἔστειλε κατ' αὐτοῦ δυνάμεις τὸν κατέστρεψε καὶ συλλαβὼν αὐτὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ του τοὺς ἐφυλάκισε εἰς Ἰωάνινα, ὅπου ἔμειναν μέχρι τοῦ ἀποκλεισμοῦ του, καὶ ὁ Ἰμπραήμης ἀπεβίωσεν, ὁ δὲ υἱὸς του ἐσώθη.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἰμπραήμ εἶχε καὶ ἀδελφὸν Τζαφέρ Πιασσᾶν πρὸ πολλοῦ ἀποθανόντα καὶ ἐγκαταλιπόντα μίαν θυγατέρα, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλῆς ὅταν ἐκυρίευσεν τὸ Μπεράτι ὑπᾶνδρευσε πρὸς τὸν ἐκ δούλης υἱὸν του Σαλίχ Πιασσᾶν.

Ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὸ Μπεράτι, τῷ ἔμειναν πλέον τὰ πέραν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἀργυροκάστρου μέρη καὶ ἰδίως τὸ Ἀργυροκαστρον καὶ τὸ Γαρδίκι. Τὸ Ἀργυροκαστρον μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν παρεδόθη, ἤδη δὲ τῷ ἔμεινε (τὸ Γαρδίκι) (21) διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἀλῆς ἔτραφε παλαιὰν ἐκδίκησιν. Ἐν τῇ πολυαριθμῷ ταύτῃ κωμόλῳι κατοικουμένη ὑπὸ ἐπακοσίων οἰκογενειῶν μωαμεθανῶν ὑπῆρχον δύο φατρίαι· ἡ μὲν ἐχθρὰ τοῦ Ἀλῆ, ἡ δὲ συμπαθοῦσα ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Μουσταφᾶς—πασσᾶς τοῦ Δελβίνου ἐχθρὸς κεκηρυγμένος τοῦ Ἀλῆ κατέφυγεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Πολυαριθμον σῶμα Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἰουσοῦφ—Ἀράπη προσέβηλε τὸ Γαρδίκι, ὅπερ μετὰ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν παρεδόθη. Ὁ Μουσταφᾶς—πασσᾶς καὶ Ντεμῆρ—ἀγᾶς—Δόστης, εἰς τῶν προκριωτέρων ἐστά-

1. Γιά τοὺς θησαυροὺς τοῦ Τεπελενλή γράφει τὸ περιοδ. Ἐστία 1877 τόμ. Γ', σελ. 348 καὶ ὁ Δ. Βαρδουσιώτης στὸ Ἡμερολ. Σκόκου 1914 σελ. 364. Κατὰ καιροὺς ἔγιναν ἀποπειρὰς νὰ ἀνακαλύψουν τὸ θησαυρὸ καὶ ἡ πιὸ μεγάλη ἦταν τὸ 1893. Ἐφημ. Ἀκρόπολις 15, Μαρτίου 1893.

2. Δὲν σώθηκε τὸ προηγούμενον μέρος.

3. Ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς τοῦ Μπερατιοῦ.

λησαν εἰς Ἰωάννινα ὅπου κατοίκησαν εἰς τι οἶκημα, καὶ ὁ μὲν Ντεμηρ—ἀγάς, ὡς ὑπηρετῶν ἄλλοτε τὸν Ἄλῆν καὶ ὡσεὶ αἰσχυρόμενος, οὗτος νὰ τὸν βλάβῃ, διέταξε νὰ μὴ τὸν παρουσιάσωσιν. Ὁ Μουσταφᾶς ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Ἄλῆ, εὐρισκόμενος εἰς ἀδιαλείπτους πολέμους μετ' αὐτοῦ, ἐπ' ἐσχάτων δὲ εἶχε ποιήσει ἀνακωχὴν δούς ὡς ὄμηρον τὸν υἱὸν του, ὅστις ἐφυλάσσετο. Μιὰ τῶν ἡμερῶν εἰς Πρέβεζαν μετὰ τοῦ Ἄλῆ εὐρισκόμενος κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ μετὰ πλοίου διὰ Κέρκυραν, μὴ συλληθῆναι ὑπὸ τῶν πρὸς καταδίωξίν του σταλέντων πλοίων.

Μετὰ τοῦ Μουσταφᾶ δὲν εἶχον ἰδωθῆ προσωπικῶς· διέταξε νὰ παρουσιασθῆ καὶ προσβλέπων τῷ εἶπεν ἐνώπιόν μου «Μουσταφᾶ—πασσᾶ, βλέπω γέγρασες». «Ἐνα μέρος μ' ἐγέρασεν ἡ ἡλικία καὶ οἱ καταδιωγμοί σου». «Ἐ ὥρῃ Μουσταφᾶ, πέρασαν τώρα ἐκεῖνα καὶ θὰ ζήσωμεν εἰρηνικά». Ἐγὼ ἄλλο(22) μακρύνθην καὶ ἀγνωστον τὶ εἶπον μεταξύ των. Μετὰ ταῦτα τὸν ἔστειλεν εἰς τὸ δωμάτιον μετὰ τοῦ Ντεμηρ ἀγά, ὅθεν τὴν ἐπιούσαν διέταξεν ἵνα τοὺς λάβωσι καὶ τοὺς ἀποκεφαλίσωσιν εἰς τὸ νησί τῆς Λίμνης.

Πρὸς τὸν Ντεμηρ—ἀγά μού ὑπαγόρευσε καὶ ἔγραψα ἐπιστολὴν πρὸς ἦν οὗτος πρὶν ἀποθάνῃ τῷ ἀπήνησε. Διέταξεν δ' εὐθὺς ἵνα ἐτοιμασθῶμεν καὶ μεταβῶμεν εἰς τοὺς κατακτηθέντας τόπους. Ἐπορεύθη εἰς Ἀργυροκάστρον, ἔπειτα εἰς Λιμπόχοβον πρὸς ἀντάμωσιν τῆς ἐκεῖ ἀδελφῆς του Χαϊνιτσᾶς, ἣτις λέγεται ὅτι τὸν παρεκίνησεν εἰς τὴν ἐκδίκησιν. Ἐκεῖθεν μετέβημεν εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἀργυροκάστρου φρούριον τῆς Σιτριάδας (ἀγίας Τριάδος) ὅπου εἶχεν ἐγείρει διὰ τοὺς κατὰ τῶν μερῶν ἐκείνων σκοπούς του.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Γαρδικίου, συνειπεία παραγγελιῶν του, οἱ μὲν ἀνήκοντες εἰς τὴν μερίδα του Γαρδικιώται διετάχθησαν ἵνα μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Πρέβεζαν, οἱ δὲ ἀντίπαλοί του μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των διεσπάρησαν εἰς τὰ πέριξ χωρία. Ἄμα ἦλθεν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα διέταξε ἵνα συλλάβωσι τοὺς ἄνω εἰς τὰ χωρία διασπαρέντας Γαρδικιώτας, τοὺς ὁποίους δέσαντες διὰ σχοινίων τοὺς ἔβαλον ἐντὸς ἡρειπωμένου χανίου, δύο ὥρας ἔπο τοῦ Γαρδικίου, εἰς θέσιν Βαλιαρέ. (23) Τὸ δὲ σκληρότερον ὅτι ὑπῆρχον δεκαπέντε περίπου Γαρδικιώται, ἀνδρεῖοι καὶ ρωμαλαῖοι, ἀνήκοντες μὲν εἰς τὴν ἀτιμάσασαν τὴν οἰκογένειάν του φάριν, ὑπηρετοῦντες ὅμως πρὸ πολλοῦ τὸν Ἄλῆ διακρούησιν εἰς πολλοὺς πολέμους καὶ τὸ περιεργότερον πολεμήσαντες καὶ οὗτοι κατὰ τῆς πατρίδος των Γαρδικίου καὶ ἰδίως ὁ Νταῆρ—Γαρδικῆς, ὅστις κατὰ τὴν συλληψίν του ἐναντιώθη, κινιπῆσας. Τούτους διέταξεν ἵνα παρευθὺς συλλάβωσι καὶ ἀλυσσοδέσαντες τοὺς φέρουσιν εἰς τὸ χάνι. Ἐφώναζον, ἐκραύαζον, διεφῆμιζον τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν, καταβοῶντες ἰδίως κατὰ τοῦ Ἀθανασίου Βάγια, ὅστις φαίνεται δὲν τοὺς εἶχεν εὐχαριστήσῃ διὰ τῆς προδοτικῆς διαγωγῆς του.

Ἐκ Σιντριάδος(1) ἐστάλην ἐγὼ μετὰ τοῦ Ἄγου—Μουχουρδάρη ἵνα καταγράψω τοὺς ἐν τῷ χανίῳ κεκλεισμένους. Μεταβὰς εἰς τὸ χάνι κατέγραψα τοὺς ἐκεῖ, τὰ ὀνόματα καὶ τὰς Φατριὰς εἰς ἅς ἕκαστος ἀνήκεν· οὐδεὶς δ' ἐφαντάζετο ποτέ, ὅτι ὁ Ἄλῆς ἤθελε προβῆ εἰς τοιαύτην ἀνανδρον ἐκδίκησιν.

Καταγράψας ἐπέστρεψα καὶ τῷ ἔδωκα τὸν κατάλογον τὸν ὅποιον τῷ ἀνέ-

1. Πιὸ πάνω τὴ γράφει Σιτριάδα.

γνωσα. Ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Συντριάδος μεθ' ὅλου τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ στρατοῦ μετέβη εἰς Βαλιαρέ. Σταθεὶς εἰς τὸ πεζοδρομίον πρὸ τῆς πύλης, διέταξεν ἵνα (24) διέλθωσιν ἐνωπιόν του ἀνά εἰς. Τοὺς ἐπιθεώρησεν ἐρωτῶν ἕνα ἕκαστον περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς οἰκογενείας του. Τελευταῖος ἤρχετο εἰς γεραλαῖος σέχος (ιερομόναχος) ἀόμματος ἐπὶ ἡμιόνου, ἐκφωνῶν τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ θανάτου παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς. Τὸν παρετήρησε καλῶς καὶ μείνας σκεπτικὸς διέταξεν ἵνα μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὸ χάνι. Ἠρώτησεν ἂν εἶναι ἄλλοι καὶ τῷ εἶπον οἱ «ἰσοχανταραῖοι σου» «αὐτοὺς μὴ τοὺς φέρετε ἐμπροστά μου».

Οἱ εἰσελθόντες ἦσαν περὶ τοὺς ἑξακοσίους.

Ἐνῶ ταῦτα ἐγίνοντο, πάντες ἠννοήσαμεν τὸ μελιτώμενον τρομερόν του σχεδίου ἐκδικήσεως, ἀλλὰ βλέπων αὐτὸν ἐξηγριωμένον οὐδεὶς ἐτόλμα ἵνα τῷ ἀντιέπη. Μόνος ὁ ἐπὶ ἀνεπιῶ γαμβρός του Τζελαλεντίν—μπέης, ἐτόλμησεν ἵνα τῷ κάμη παρατηρήσεις τινὰς ἐπιεικέας· ὁ δὲ Ἀλῆς ἐξηγριωμένος «μὴ μοῦ μιλή κανεῖς!» ἀνέκραξε «καὶ σὰς ὑπόσχομαι εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ φονεύσω ἄνθρωπον».

Ἦτο ἡ 12 Μαρτίου(1) ἡμέρα ὀμιχλώδης καὶ ὡσεὶ ὁ οὐρανὸς ἀπεδοκίμαζε τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο κακούργημα. Ὁ Ἀλῆς διέταξεν ἵνα περικυκλώσωσιν οἱ στρατιῶται τὸ χάνι θέσαντες τὰ ὄπλα ἐπὶ τῶν ὀπῶν τῶν πολεμιστῶν καὶ διατάξας ἵνα, ἅμα δώσῃ τὸ σύνθημα, ἀρχίσωσι τὸν φόνον. Ἐπιπὸς ἀνέβη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου ἐπὶ ὑπερκειμένου τινὸς λόφου, ἵνα ἐπιθεωρῇ τὴν σφαγὴν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην(25) τρομερὰ ἀπὸ τοῦ χανίου ἠγέρθη φωνὴ παρομοιάζουσα καταχθόνιον βοήν. Πάντες ἐμείναμεν ἐκστατικοὶ καταληφθέντες ὑπὸ ἀγνώστου τρόμου· ἦτο ἡ τελευταία πρὸς τὸν Θεὸν οἰμωγὴ τῶν 600 θυμάτων «λά—ιλά, ἰλ—ἀλλά, μωαμέτ σεοὺλ—ἀλλά». Ὁ Ἀλῆς διέταξεν ἕνα τῆς ἀκολουθίας του ἵνα πυροβολήσῃ δίδων τὸ σύνθημα. Παρευθὺς ἤρχισε πανταχόθεν ἀδιάκοπος πυροβολισμός. Οἱ δυστυχεῖς Γαρδικιώται ἔπιπτον εἰς σωρούς· νεκρικὴ σιγὴ καὶ μόνον οἱ πυροβολισμοί. Εἶχε παρέλθει πλεόν ἢ δεῖλη καὶ οἱ πυροβολισμοὶ ἔπαυσαν. Τὸ χάνι ἦτο πληρὲς πτωμάτων, πλεόντων ἐντὸς ποταμοῦ αἵματος. Δύο Γαρδικιώται, τῶν ὁποίων αἱ σφαῖραι εἶχον καύσει τὰ σχοινία, ἔκαμαν ἔφοδον πρὸς τὴν ῥῆγμα φρουρούμενον ὑπὸ Ἀλβανῶν, ἀλλ' ὁ μὲν εἰς πυροβοληθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ δεύτερος κατόρθωσεν ἵνα ἔλθῃ μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ λόφου συνοδείας τοῦ Ἀλῆ ἐξαιτούμενος τὸ ἔλεος. Ἀλβανὸς τις Ζάχος ἰδὼν αὐτὸν τὸ ἀνέφερεν εἰς τὸν Ἀλῆν ὅστις ἀγρίως προσβλέψας μὲ θυμὸν τῷ εἶπεν «σ' ἐκεῖνον τὸν κόσμον νὰ δώσης λόγον, γιστὶ νὰ τὸν ἀφήσης» καὶ διέταξεν ἵνα ἐλευθερωθῇ.

Μετὰ τὴν σφαγὴν ἠτοιμάσθη ἵνα ἀναχωρήσωμεν καὶ διέταξε τινὰς ἵνα ἐπιθεωρήσωσι μήπως μετὰ τῶν πτωμάτων ὑπῆρχον καὶ ζῶντες· ἀνεφέρωμεν ὅτι(26) δὲν ὑπῆρχον, ἐνῶ πράγματι τινὲς ἔζων, κεκρυμμένοι μετὰ τῶν τεθνεώτων.

Ὁ Ἀλῆς ἀναχωρῶν διέταξεν ἕν Χόντζαν ἵνα τοὺς διαβάσῃ καὶ τοὺς θάψωσιν· ἐπὶ δὲ τοῦ τόπου ἐκεῖνου ἠγέρθη πλάξ, κατασκευασθεῖσα εἰς Ἰωάννινα μετ' ἐπιγραφῆς ἑλληνικῆς καὶ τουρκικῆς(2).

1. Στὰ 1812.

2. Ἡ ἐπιγραφή ἔγραφε: «Μακάρι ἔτσι νὰ χαθοῦν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀλῆ». Στὰ 1819 τὴ διάβασε κι' ὁ *Imbrahim Manzour* (σελ. 75).

Γενική καταφορά από τούρκους και χριστιανούς ηγήθη κατά τοῦ Ἀλῆ, ὅστις ἐφάνη πολὺ τεταραγμένος, ἐρωτῶν με «βλέπω ὅτι ὁ κόσμος φωνάζει· τί τοὺς μέλει, ἐγὼ τοὺς εἶχα πάθος».

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1812 ὁ Ἀλῆς ἐκάθητο ἐντὸς τοῦ παλατίου του· ἔστειλε καὶ μ' ἐκάλεσε· τὸν εὗρον λίαν συλλογισμένον καὶ με ἠρώτησε τί λέγει ὁ κόσμος διὰ τὸ Γαρδίκι. Τῷ ἀπεκρίθην «ἀφέντη μου, τί νὰ εἰποῦν, ὅλοι ἤξεύρουν ὅτι εἶχες ἐκδίκησιν, καὶ μάλιστα ἤκουσα νὰ λέγουν ὅτι ὠρκίσθης ὅτι θὰ βάλῃς ταῖς Γαρδικιώτισσας νὰ χορεύουν γυμναί». «Ναί, παρεκάλεσα τὸν Θεὸν νὰ με ἀξιῶσῃ νὰ ἐκδικηθῶ τὸ Γαρδίκι καὶ μετὰ ἕνα χρόνον νὰ πεθάνω. Τώρα συλλογίζομαι ὅτι πλησίαζει ὁ χρόνος ὅπου ἔταξα εἰς τὸν Θεὸν καὶ δὲν ξεύρω τί νὰ κάμω». Ἐγὼ τὸν ἐνεθάρρουν, παραστήσας ὅτι τοιαῦτα δὲν ἐκπληροῦνται. Δηγήθη ὅτι καὶ ἐγὼ μικρὸς ὢν προσεβλήθη ὑπὸ εὐλογίας καὶ ἔταξα εἰς τὸν Θεὸν νὰ θεραπευθῶ (27) καὶ ἴδω τὴν μητέρα μου καὶ ἄς πέθαινα ὕστερα. Ἐγίνα καλά, εἶδα τὴν μητέρα μου καὶ τώρα πέρασαν τόσα χρόνια καὶ ἀκόμα ζῶ. Ἐφάνη ἐκ τῆς ἀπαντήσεώς μου καταπεισθεῖς (1).

Παρὰ τῶν φρονεθέντων συνήχθησαν παρὰ τοῦ Ἀλῆ ὅλα τὰ ἐγγράφω των τὰ ὅποια ὕστερον διέταξεν ἐμὲ καὶ τὸν Κώσταν Γραμματικὸν καὶ τὸν Νιβὴν—ἐφέντην, ἵνα τὰ ἐπιθεωρήσωμεν. Ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολλαὶ χρεωστικαὶ ὁμολογίαι πρὸς τοὺς Γαρδικιώτας διαφόρων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων, πτωχῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐξ ὧν τὸ πλεῖστον ἔσχισα καὶ παρέδωκα εἰς τὸ πῦρ, παρουσιάσαντες μερικὰ μόνον, τὰ ὅποια ὁ Ἀλῆς, προσεκάλεσε τοὺς ὀφειλέτας ἵνα τῷ πληρώσωσι. Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων ἐκείνων ἦτο καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Ντεμηρ—Ἀγᾶ—Δόστη λέγουσα «ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ παραδοθῶμε εἰς τὸν Βεζιρ—Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ ἀναχωρῶ διὰ τὰ Γιάννενα, λέγω, ὅτι ἀπ' ὅλην τὴν περιουσίαν ὅπου εἶχα δὲν ἔχει τις νὰ ζητήσῃ τίποτε, διότι τὴν ἐξόδευσα ὅλην εἰς τὸν παρόντα πόλεμον».

Τὸν Ἀλῆ κακῶς παρῆσθησαν ἢ ὁ ἄνθρωπος κολακευόμενος τὰ μέγιστα ἀπὸ πᾶν ἐγκώμιον, λυσσῶν κατὰ παντὸς προσβάλλοντος αὐτὸν καὶ ἰδίως τὴν Τουρκίαν· εἶχεν ἔθνησμον ἀπερίγραπτον.

(28) (2) ἐπιστρέψας εἰς τὸν Ἀλῆν, ὅστις τὰ ἔδωκεν εἰς τὸν Μπαρκατσουλῆν γνωρίζοντα τὴν Ἀγγλικὴν ὅστις τὸ μετέφρασεν ὅλον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὰ ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀλῆ ὅστις ἔδωκε τὴν Ἑλλ(ηνικὴν) μετάφρασιν μετὰ τοῦ πρωτοτύπου ἵνα τὰ φυλάξω μέχρις ὅτου με προσκαλέσῃ νὰ τῷ τὰ ἀναγνώσω. Ἐγὼ ἀναγνώσας αὐτὴν εἶδον εἰς ἓν κεφάλαιον νὰ ὀμιλῇ ὁ Ὀλλανδ (3) περὶ τῆς εἰς Ἰωάννινα διαμονῆς του καὶ τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὸν ἐν οἷς καὶ περὶ τοῦ Ψαλλίδα ὅτι ἐπισκεπτόμε-

1. Κι' ἀπ' ἄλλους ἱστορικοὺς ἐπιβεβαιώνεται ἡ δεισιδαιμονία τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, μὰ κι' ἡ εὐκολοπιστία του σὶς προλήψεις.

2. Ἀπ' τὸ Ε' τμῆμα λείπουν τέσσαρες σελίδες τοῦ Κέντρου.

3. Πρόκειται γὰρ τὸ βιβλίον τοῦ Ἑγγλέζου γιατροῦ *Holland* ποὺ ἐπισκέφθηκε κι' ἔμεινε κάμποσο τότε στὰ Γιάννενα κι' ὕστερα τύπωσε τίς ἐντυπώσεις του στὸ βιβλίον «*Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia*».

νος αὐτὸν ἐν Ἰωαννίνοις ἠτιάτο δῆθεν τὴν Εὐρώπην ἥ τις τὰ φῶτα παρὰ τῶν Ἑλλήνων λαβοῦσα ἠνείχετο τὴν Ἑλλάδα τοσοῦτον δεινοπαθοῦσιν. Ἡ περικοπὴ ἐκείνη ἤθελε διεγείρει τὴν κατὰ τοῦ Ψαλλίδα ἀντιπάθειαν τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ φιλελεύθερος διδάσκαλος ἤθελε πληρώσει διὰ τῆς κεφαλῆς τὰ πατριωτικά του αἰσθήματα. Ἀπεφάσισα ὅθεν ν' ἀποσιωπήσω τὰ περὶ Ψαλλίδα, τὸ μὲν διότι ὁ Ἀλῆς εἰς οὐδένα ἄλλον ἐνεπιστεύετο τὰ τοιαῦτα, τὸ δέ, διότι καὶ ἐν περιπτώσει ὀποκαλύψεως ἡδυνάμην νὰ δικαιολογηθῶ λέγων ὅτι δὲν εἴχομεν ἔτι φθάσει εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο.

Μετά τινος ἡμέρας ὁ Ἀλῆς κακοδιάθετος ἔκειτο εἰς τὸ δωμάτιόν του, περικυλούμενος ὑπὸ τῶν ἰατρῶν, τοὺς ὁποίους ἐν ἀσθενείᾳ ἐκράτει εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὴν νύκτα. Μὲ προσεκάλεσεν ἵνα τῷ ἀναγνώσω. Μὲ ἠρώτησεν ἂν λέγη τι περὶ αὐτοῦ. Ἐγὼ τῷ εἶπον. Τότε διέταξε τοὺς ἰατροὺς ἵνα ἀπομακρυνθῶσιν, ὅπως μὴ ἀκούσωσι τὰ περὶ αὐτοῦ. Μείναντες μόνοι, μὲ ἠτέλλησε διὰ τῆς κεφαλῆς μου ἵνα μὴ τῷ ἀποκρύψω τι. Τῷ ὑπεσχέθην λέγων ὅτι οὐδόλως διεφερόμην διὰ τὰς ἰδέας ἐνὸς ξένου ἐπισύροντος τὴν εὐθύνην τῶν λεγομένων του. Ἀνέγνωσα τὴν ἐσπέραν ἐν μέρος, τὴν ἐπιούσαν ἕτερον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ Ὀλλανδ ἐλάλει μετὰ πικρίας περὶ τοῦ Ἀλῆ, ὠργίσθη τὰ μέγιστα (29) λέγων. «Τὶ εἶχε μ' ἐμένα αὐτὸ τὸ κερατᾶ».

Μιᾶ τῶν ἡμερῶν μὲ προσεκάλεσε κατὰ τὴν συνήθειαν ἵνα ἐπιθεωρήσω τὰς τῆς ἡμέρας ἀναφορὰς κλπ. τὰς ὁποίας οἱ ἀναφερόμενοι προσωπικῶς ἔθεταν ἐπὶ τοῦ κοιλώματος τοῦ σοφᾶ, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ Βεζίρης. Ἐν' ᾧ ἐγὼ τῷ ἐξήγουν τὰ διάφορα τῶν ἀναφερομένων θέματα, ὁ Ἀλῆς περιδιάβαζεν ἐντὸς τοῦ δωματίου, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παρατηρῶν ἀφελῶς ἐπὶ τοῦ παραθύρου. Ἐκ τῶν ἀναφορῶν, ἀφοῦ ἐμάνθανε τὸ περιεχόμενον, τὰς μὲν ἔσχιζα ὡς περιττάς, τὰς δὲ ἔθετα κατὰ μέρος πρὸς ἐνέργειαν. Ἐν ᾧ παρετήρουν τὰς ἀναφορὰς, εὖρον καὶ χειρόγραφόν τι, ὡς φαίνεται τὸ πρωτότυπον, διότι περιεῖχε προσθαφαιρέσεις καὶ σβέσματα, ὅπερ προσεκτικῶς παρετήρουν. Ἦτο προσφώνησις ἡγουμένου τινὸς τοῦ ἐν Ζαγόρι μοναστηρίου τῆς Ἀρτοίστας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον τῆς Ρωσσίας καὶ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐν' ᾧ ἐγὼ τὸ ἐπιθεώρουν, ὁ Ἀλῆς ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ πλαισίου τοῦ παραθύρου καὶ παρατηρῶν ἔξω μὲ ἠρώτησε, χωρὶς νὰ στρέψῃ διατὶ δὲν ἀνεγίνωσκον. Τῷ ἀπεκρίθην ὅτι ἐπιθεωρῶ ἐν χειρόγραφον. Τί εἶναι; Ἐν ἐγκώμιον. Τί θὰ εἰτῆ ἐγκώμιον; Ἐπαινος ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Διὰ τὸ παλαιὸ Σκεντέρη; Ἐγὼ παρενθὺς ἠννόησα ὅτι ὁ Ἀλῆς εἶχε γνῶσιν αὐτοῦ καὶ προσεπάθει πλαγίως νὰ μὲ δελεάσῃ. Ὅχι τῷ ἀπεκρίθην, ὅταν ὑπῆρχεν ὁ Σκεντέρης τῆς Μακεδονίας, μήτε Τούρκοι, μήτε Χριστιανοὶ ὑπῆρχον. (30) Ἐδ' ὅ ἀναφέρει καὶ τούρκους. Εἶναι ἓνας ἔπαινος διὰ τὸν ἱμπεράτορα τῆς Μοσκοβίας. Ὁ Ἀλῆς ἔστρεψε καὶ μοῦ εἶπε «τί λέγει;» Ἐνας ἡγούμενος ἐταινεῖ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ κατηγορεῖ τοὺς τούρκους. Ὁ Ἀλῆς μὲ παρεῖρησε καλῶς: «πολλὰ καλά, μ' εἶπε, ἀφησέ το, ἠτέλλησα νὰ σὲ δοκιμάσω ἂν θὰ μοῦ τὸ κρύψῃς». «Γιατὶ νὰ σοῦ τὸ κρύψω» «ἔ, ὡς χριστιανὸς καὶ σὺ», καὶ ἔξαγαγὼν ἐκ τοῦ θυλακίου ἀντίγραφον καλλιγραφημένον μοὶ εἶπε νὰ τῷ ἀναγνώσω.

Ἐν' ᾧ ἀνεγίνωσκον ὁ γραμματεὺς Μάνθος ἦλθε καὶ ἠρώτησε τίς ἦτο μέσα,

Μαθὼν δὲ ὅτι ἤμην ἐγὼ μετὰ τοῦ Ἀλῆ ἀπεσύρθη, μετ' ὀλίγον ἐπανελθὼν παρέ-
τήρησε διὰ τοῦ μπερντέ καὶ ἰδὼν ὅτι ὠμιλοῦσαμεν ἠθέλησε ν' ἀποσυρθῆ. Ὁ Ἀ-
λῆς τὸν εἶδε καὶ τὸν προσεκάλεσε νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἀκούσῃ τὸ ἀναγινωσκόμενον. Ὁ
Ἀλῆς εἶπεν εἰς τὸν Μάνθον «Μοῦ εἶπατε διὰ τὸν Ψαλλίδαυ ὅτι ἦτο εἰς τὴν Ρωσ-
σίαν καὶ ἔγραψε κατὰ τῶν Τούρκων, ἀμ' αὐτὸς τώρα μέσα εἰς τὸ σπίτι μου νὰ
γράψῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Τὶ τοῦ πρέπει!». Ὁ Μάνθος ἀπεκρίθη. «Κακῶς ἔπρα-
ξεν». Ὁ Ἀλῆς τῷ εἶπεν. «Ἐγὼ δὲν ἀποφασίζω τίποτε περὶ αὐτοῦ, πρὶν ἀκούσω
τὴν γνώμην τοῦ Μητροπολίτου καὶ τῶν προεστώτων. Μὲ διέταξεν εὐθὺς ἵνα πο-
ρευθῶ καὶ ζητήσω τὸν Μητροπολίτην καὶ τοὺς προεστούς. Μετ' οὐ πολὺ ἦλθεν ὁ
Μητροπολίτης Γαβριήλ πρῶτος τεταραγμένος διὰ τὴν πρόσκλησιν καὶ οἱ προεστοὶ
πρὸς οὓς διηγῆθην τὰ διατρέχοντα.

Ὁ Ἀλῆς ἀποτεινόμενος ὀργίλως πρὸς τὸν Μητροπολίτην τῷ εἶπε. «Σὲ ἔκαμα
τὸν μεγαλύτερον αὐθέντην τοῦ κράτος μου διὰ νὰ ἐπιβλέπῃς προσεκτικῶς τὸ μέρος
ὅπου σου ἀνέθεσα». Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μητροπολίτης ἀπεκρίθη ὅτι ἔν ἠδύνατο νὰ μαν-
τεύσῃ τί ἔγραφεν ὁ ἠγούμενος εἰς τὸ Κελλίον τοῦ ὁ Ἀλῆς μετὰ τοῦ αὐτοῦ τόνου
«καὶ τί σ' ἔχω; ἔπρεπε νὰ ξεύρῃς». Ἐν τέλει δὲ ἀποτεινόμενος τοῖς εἶπε νὰ γνω-
μοδοτήσωσι περὶ τῆς τιμωρίας. Ὁ Μητροπολίτης καὶ οἱ προεστώτες ἐζήτησαν ἵνα
ἀποσυρθῶσιν εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ ἐκεῖ σκεφθῶσιν. Ἀφοῦ ἐπανῆλθον τῷ εἶπον
τὴν ἀποφασίν των καὶ οἱ μὲν ἄρχοντες ἐκήρυξαν τὸν ἠγούμενον ὡς τρελλὸν ἄξιον
τιμωρίας, ὁ δὲ Μητροπολίτης ἀπέσχε λέγων «ἐπειδὴ χρέος ἔχω ὡς ποιμὴν (31) νὰ
ἐπιβλέπω καὶ διορθῶ τὸ ποιμνίόν μου, τὸ ἐπάγγελμά μου ἔν μοῦ συγχωρεῖ νὰ
καταδικάσω». Ὁ Ἀλῆς, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐδείχθη ὀργίλος κατὰ τοῦ Γαβριήλ, ἔδει-
ξεν ἔπειτα μεγίστην πραότητα καὶ κολακείαν.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ ἠγούμενος συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὴν πλησίον τοῦ
λουτροῦ εἰρκτήν, ὅπου ὑπέστη καθ' ὅλην τὴν νύκτα τρομερὰ βασανιστήρια· ἐκεῖ-
θεν δὲ τὴν ἐπιούσαν παρεδόθη εἰς τοὺς δημίους, οἵτινες τὸν ἐθανάτωσαν.

ΣΤ'.

(32) Ἐναῦθα ἀναφέρω τινὰ περὶ Σεργίου. Ὁ Σέργιος ἦτο ἐκ Θεσσαλο-
νίκης· ὅταν οἱ Ρωσοί—Τούρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἐπτάνησον ὁ Ἀλῆς ἐπορεύθη
εἰς Βουθρωτὸν πρὸς ἐντάμωσιν τοῦ Ρώσσου καὶ Τούρκου ναύαρχου, ἐκεῖ ἦτο καὶ
ὁ Σέργιος ἐν τῇ Ρωσικῇ ὑπηρεσίᾳ εὐρισκόμενος. Ὁ Ἀλῆς ἰδὼν νὰ φορῇ τουρ-
κικὴν σπάθην τὸν ἠρώτησε πόθεν τὴν ἀπέκτησεν, ἐκεῖνος δὲ τῷ ἀπεκρίθη ὅτι πο-
λεμῶν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ὄζου. Ὁ Ἀλῆς δυσερεστήθη διὰ τὴν
ἀπάντησιν τοῦ Σεργίου. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Σέργιος φυγὼν ἀπὸ τῶν Ρώσων ἦλθε
παρὰ τῷ Μουχτάρ—Πασσᾷ ζητῶν ὑπηρεσίαν. (33) Ὁ Ἀλῆς μαθὼν καὶ ἐνθυμού-
μενος τὴν ἐν Βουθρωτῷ συνάντησίν του, τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔστειλεν ἐν εἶδει
ἔξορίας εἰς τὸ φρούριον τῆς Κωμοπόλεως Κλεισούρας πλησίον τοῦ Τεπελενίου.

Ἐκεῖ ἔμεινεν ὁ Σέργιος δύο ἔτη. Διερχόμενος ἐκεῖθεν ὁ Ἀλῆς καὶ μεταβαί-
νων εἰς Τεπελένιον τὸν εἶδε δυστυχῆ καὶ ἄθλιον μὲ μακρὰν γενειάδα καὶ ὡσεὶ ἄρ-
κεσθεὶς εἰς τὴν τιμωρίαν ἐκείνην τὸν ἠλευθέρωσε (1) μετ' αὐτοῦ. Ὁ Σέργιος ἦν

1. Ἐδῶ ὁ Διδακτικὸς παράλειψε «καὶ τὸν παρέλαβε».

ἄνθρωπος φιλελεύθερο·, εὐγλωττος, καταγινόμενος εἰς μυστηριώδεις μελέτας. Τότε ὁ Ἄλῆς σκοπεύων ν' ἀναγείρει ὀχυρώματα εἰς Πρόβεζαν ἔστειλε τὸν Σέργιον ὡς ἐπιστάτην τῶν ἐργασιῶν. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ὁ Σέργιος ἐπιστρέψας εἰς Ἰωάννινα ἐπαρουσιάσθη εἰς ἐμὲ καὶ μυστηριωδῶς μοὶ εἶπεν ὅτι γνωρίζει τὸ μυστήριον τοῦ μεταβάλλειν τὸν χαλκὸν εἰς χρυσόν, καὶ νὰ κατασκευάζῃ τὸ ὕδωρ τῆς ἀθανασίας, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ τ' ἀναφέρω εἰς τὸν Ἄλῆν. Ἐγὼ δυσπιστῶν τῷ παρετήρησα ὅτι ταῦτα ἦσαν ὄνειροπολήματα. Ὁ Σέργιος ἐπέμεινε μετὰ πεποιθήσεως λέγων ὅτι εἶχε παλαιόν τι χειρόγραφον τοῦ περιφήμου χημικοῦ Στεφάνου τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐν ᾧ ἐλέγοντο ταῦτα. Κατ' οὐδένα λόγον ἐπέισθην ἵνα διαβιβάσω τὰς μωρολογίας τοῦ Σεργίου εἰς τὸν Ἄλῆν. Ὁ δὲ Σέργιος κατέφυγεν (34) εἰς ἕτερον τοῦ σεραγίου Ἑλληνα, ὅστις μετεβίβασεν εἰς τὸν Ἄλῆν τὰς προτάσεις τοῦ Σεργίου. Ὁ Ἄλῆς δὲν ἐφάνη τόσον δύσπιστος καὶ ἠθέλησεν ἵνα γίνωσι δοκιμαί. Ὁ Σέργιος προέτεινε ὅτι ἀπαιτεῖτο ἀνθρώπινος κόπρος διετάχθησαν τὰ παιδιὰ, τοῦ Σεραγίου ἵνα κοπρίζωνται εἰς τὸν ἐπάνω μπακτσὲ ὅθεν ὁ Σέργιος ἐλάμβανε τὴν κόπρον. Τῷ ἐδόθησαν καὶ τινες Ἀλαμπίκοι(1) εἰργάσθη ἄλλ' ὅμως ἀπέτυχε, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν εἶχε τ' ἀπαιτούμενα ἐργαλεῖα. Ὁ Ἄλῆς εἰς περιέργειαν βαλθεὶς ἀπεφάσισεν ἵνα τῷ προμηθεύσῃ τ' ἀναγκαιοῦντα. Ἐδόθη ὁ κατάλογος τῶν ἀπαιτουμένων καὶ ἐστάλη εἰς Βενετίαν ἀνεψιὸς τις τοῦ Σεργίου δάκονος ἵνα τ' ἀγοράσῃ μετ' ὀλίγον ἔφθασαν τὰ ἐργαλεῖα εἰς 40 φορτώματα. Ὁ Σέργιος συνεργὸν ἔχων καὶ τινα Παπα—Παῦλον μουσικὸν ἐν τῇ μητροπόλει τῶν Ἰωαννίνων ἐκλείσθη εἰς τὸ μικρὸν σεράγιον τῆς Λιθαρίτσας καὶ ἐκεῖ μετὰ τυφλοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ μεγάλης πεποιθήσεως εἰργάζετο κατασκευάζων διάφορα ἄλχημικὰ ἔργα. Ὁ Ἄλῆς ἐτήρει μυστικὰ τὰ γινόμενα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον παρουσιασθῆ κρούσματα πανώλους εἰς τὰ Ἰωάννινα, τότε δὲ ὁ Ἄλῆς μετ' ἐμοῦ καὶ ἄλλων ἐκλείσθη εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἀνάκτορον πρὸς προφύλαξιν. Ἐκεῖ εἶδον τὸ Σέργιον καταγινόμενον μετὰ τυφλοῦ ἐνθουσιασμοῦ (35) καὶ ἀγανακτοῦντα διὰ τὴν δυσπιστίαν μου. Εἶχεν ὀρισεὶ ὡς χρόνον τῆς περαιοῦσεως τῆς ἐργασίας ἐννέα μῆνας. Τὸ ἔτος εἶχε παρελθεῖ καὶ τὰ μαγικὰ πλούτη δὲν ἐφαίνοντο. Ὁ Ἄλῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνεχώρησε διὰ τὰ θεομάλουτρά τῶν Ἀγρῶν διατάξας ἵνα φυλάττεται ὁ Σέργιος. Ἐπιστρέψας διέταξεν ἵνα τὸν κρεμάσωσι, θέσας τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ ἀπιτῶν τὸν ἀφέντην του αὐτὸ τοῦ πρέπει»(2).

Ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ Σεργίου ἀναφέρω καὶ τὸ ἐξῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σεργίου ἐπαρουσιάσθη εἰς Ἰωάννινα σείχης τις (καλόγηρος) ἐκ Μαρόκου ἐπωνομαζόμενος διὰ τὸ πᾶχος του σείχ—σουσμάνης. Ἐπαγγέλειο τὸν μάντην καὶ τὸν

1. Συσκευή ἀποστάξεως κυρίως στεμφύλων.

2. Τὸ Σέργιο τὸν κρέμασαν στὰ 1818. Ὁ Ἀραβαντινὸς (σελ. 388) μᾶς λέει πὺς στήν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἄλῆ ἦταν καὶ «ὁ *Vicenzo Miccarelli* πρώην ἱερεὺς Ἰταλὸς ἐπαγγελλόμενος τὸν χημικόν. Ὁ ἀγύρτης, οὗτος, ἐπαγγελλόμενος τὴν ἀνεύρεσιν μετάλλων, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Σεργίου Θεσσαλονικέως, φοβούμενος μὴ ὑποστῇ τὴν αὐτὴν ἐκείνου τύχην, ἐδραπέτευσεν ἐξ Ἰωαννίνων».

ἀλχημιστήν και ἀνεδέχθη ἵνα τελειώση τὸ ἔργον τοῦ Σεργίου ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ ἄλθεν ἡ πολιτοκρία δὲν εἶδμεν κατὰ πόσον ἠθέλεν ἐπιτύχει.

Ὁ σείχης οὗτος εἶχε κατασκευάσει μαγικόν τινα καθρέπτην ἐξ ἐστὶλβωμένου χάλυβος, τὸν ὁ τοῖον ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀλῆν· εἰς δὲ τὸν καθρέπτην ἐκεῖνον ἐλέγετο ὅτι ἐφαίνοντο τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν στιγμὴν ἐκεῖνην συμβαίοντα.

Μιᾶ τῶν ἡμερῶν ὁ σείχης οὗτος μυστηριωδῶς πλησιάσας με μοὶ εἶπεν ὅτι θέλει μοὶ εἶπει κἀτι κ κατ' ἰδίαν. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ δωμάτιόν μου μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ γίνω (36) μεγάλος ἄνθρωπος και θὰ ἐξουσιάσω ὅλα τὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου και Στερεᾶς, ἐγὼ δὲ τῷ εἶπον πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γίνω ἀφοῦ δὲν εἶμαι Τοῦρκος ἐπομένως ἀδύνατον νὰ γίνω πασσᾶς. Ὁ Σείχης μοὶ προσέθηκε μυστηριωδῶς «σὲ λίγο θὰ γίγη τὸ Ρωμαῖκο και αὐτὰ τὰ μέρη (ἀπαριθμῶν μοι τὴν Πελοπόννησον, Στερεάν κτλ.) θὰ τὰ πάρητε οἱ Χρῆσιανοί». Ἐγὼ ἔμεινα ἐκστατικὸς ἀκούων τοιαῦτα εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οὐδεὶς ἔτι ὄνειρεύετο τὸ Ρωμαῖκόν και φοβούμενος μήπως γίνωσι γνωστὰ εἰς τὸν Ἀλῆν, ὅστις δεισιδαιμονικῶς πιστεύων τὰ τοιαῦτα ἠδύνατο νὰ με θανατώσῃ⁽¹⁾.

Ὁ εἰρημένος σείχης εἶχε συχνὰς μετὰ τοῦ Ἀλῆ και μυστικὰς συνηνεύξεις, καθ' ἃς ἄγνωστον τὶ τῷ ἐπροφήτευσεν.

Καθ' (2) ἦν ἐποχὴν ἐπὶ ἦγον εἰς Ἰωάννινα, (3) ὁ Ἀλῆς ἐπόλεμει κατὰ τῶν Σου-

1. Ἡ κόρη τοῦ Λιδωρῖκη στὸ βιβλίον της (σελ. 27) ἀναφέρει πῶς ὁ πατέρας της ὅταν ἀκόμα ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τεπελενλή εἶδε αὐτὸ τὸ ὄνειρο. «Ὅτι εὗρισκετο εἰς ἀπέραντον πεδιάδα, ἐν τῇ μέσῃ τῆς ὁποίας ἔθαλλε πελώριον δένδρον, με κορμόν και κλάδους μεγάλων διαστάσεων, και ὅτι ἐνῶ ἴστατο και ἐθαύμαζε τοῦτο, αἰφνιδίως θύελλα τρομακτικὴ ἐνέσκυψεν, οἱ κλάδοι μετὰ πατάγου ἐθραύσθησαν, και ὀλίγον μετὰ ταῦτα τὸ δένδρον ἐξερριζώθη και κατέπεσεν, αἱ πελώρια ρίζαι του ἐφαίνοντο ὑπὲρ τὴν γῆν, και χαῖνον βάραθρον ἐσηματίσθη, ὅπου τοῦτο πρὶν ἔκειτο ὁ νέος τρομάξας ἀπεσύρετο ἐκείθεν, ὅτε ἐκ τοῦ βαράθρου ἀναπηδᾷ ὠραία νεάνις με γλυκὺ τὸ πρόσωπον και τεταμένως ἔχουσα τὰς χεῖρας πρὸς τι ἀντικείμενον και τὸ βλέμμα ὁ Λιδωρῖκης στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ βλέμματός της κόρης βλέπει μεσήλικα γυναῖκα ὑψηλὴν ἐπιβλητικὴν, ἣτις ἐπίσης τείνουσα τὰς χεῖρας ἀπεκάλει τὴν νεάν, Ἐλένη μου, Ἐλένη μου! και ἐξύπνησεν».

Ζήτησε ὁ Λιδωρῖκης νὰ τοῦ τὸ ἐξηγήσει κάποιος δερβίσης πού εἶχε φιλικὰς σχέσεις μετὰ του, και κατὰ τὴν Παπαηλιοπούλου: «Ὁ δερβίσης μὴ διστάσας ἀπεφώνητο: «Ἄκουσον παιδί μου, λέγει. Θὰ γείγη τὸ Ρωμαῖκο, δὲν δύναμαι νὰ εἰπῶ πότε, ἀλλὰ δὲν θὰ περάσουν πολλὰ ἔτη. Τὸ δένδρον τὸ μεγάλο εἶναι ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, θὰ πέσῃ εἰς τὸ νιζάμι (δυσμένειαν) τοῦ Σουλτάνου, και πρότερον θὰ σκοτωθοῦν τὰ παιδιά του, διότι ἔπασαν πρῶτον οἱ κλάδοι τοῦ δένδρου και ὕστερον ὁ Σουλτάνος θὰ κόψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ πατρός. Μεγάλῃ και αἱματηρᾷ ἐπανάστασις θὰ γίγη Ἡ κόρη, ἡ ἐκ τοῦ βαράθρου ἀναπηδήσασα εἶναι ἡ Ἐλλὸς ἐλευθερωμένη. Μεγάλῃ δὲ Δύναμις ἰσχυρὰ προστατεύσει τὴν ἀπελευθέρωσίν σας, ἣτις εἰς τὸ ὄνειρον παρίστατο ὡς ἡ μεσηλιξ γυνή». «Σιώπα, δερβίση μου, λέγει ἔντρομος ὁ Λιδωρῖκης, μὴ τὸ μάθη ὁ πασσᾶς και ἡ κεφαλὴ μου κινδυνεύει». Μὴ φοβῆσαι, τῷ λέγει ὁ δερβίσης. ἡ ζωὴ σου θὰ εἶναι μακροχρόνιος, θὰ εἶσαι εἷς ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἐλευθερωμένην Ἐλλάδα, θὰ ἴδης τὰ τέκνα τῶν τέκνων σου και θὰ ἀναπαυθῆς ἐν εἰρήνῃ».

Ὁ δερβίσης αὐτὸς νὰ εἶναι τάχατες ὁ ἴδιος ὁ σείχης πού ἀναφέρει ὁ Λιδωρῖκης στὰ ἀπομνημονεύματά του;

2. Τὸ μέρος αὐτὸ χρονολογικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν πρὸ προστά: Τὸ ἄφησα ὅμως στὴ θέση πού τὸ βρῆκα γιὰτ' εἶναι γραμμένο στὴν ἴδια σελίδα. Μπορεῖ νὰ ἦταν ἡ ἀρχὴ ἐνὸς ἄλλου κεφαλαίου πού δυστυχῶς ὅμως ὄλο τὸ ὑπόλοιπο χάθηκε.

3. Κατὰ τὰ 1800.

λιωτῶν, καθ' ὧν εἶχε συγκεντρώσει πολλὰς δυνάμεις. Οἱ Σουλιῶται φθάσαντες εἰς τὴν τελευταίαν ἀνάγκην ἐδέχθησαν ἐπὶ τέλος τὰς προτάσεις τοῦ Ἀλῆ νὰ τοὺς πληρώσῃ 800 πούγγιά γρόσια καὶ ν' ἀναχωρήσωσι. Τινὲς τούτων, οἷον οἱ Βοτσαραῖοι εἶχον προηγουμένως παραδοθῆ· καὶ ὁ Ἀλῆς τοὺς διώρισε κατεταναίους εἰς Τσου

Z'.

(37) Σημειωτέον ἐν ᾧ οἱ Σουλιῶται ἐπαναστάτησαν (1) ἐζήτησαν τὸ φρούριον τοῦ Σουλίου ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀλῆ, ὁ δὲ Ἀλῆς ὡσεὶ δυσπιστῶν πρὸς τούτους δὲν διέτατεν ἵνα τοῖς παραδοθῆ τὸ φρούριον. Ὅταν οἱ Σουλιῶται μετὰ τῶν Ἀγάδων καὶ λοιπῶν ἐφθασαν εἰς τὸ ποτάμι τῆς Ἄρτας καὶ ὁ Γῶγος διωρίσθη ὑπὸ τῶν Ἀρτινῶν τούρκων πρὸς καταδίωξιν, συγχρόνως δ' ἐφθασαν εἰς ἐπικουρίαν ὁ Ἰουσοῦφ—πασσᾶς καὶ ὁ Νούρκας Σεβράνης ἐξ Ἀκαρνανίας, ἀμφότεροι δὲ οἱ στρατοὶ ἦσαν πέραν καὶ ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης, ἦλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀδελφὸς τοῦ γραμματικοῦ Μάνθου φέρων ἀπόκρυφον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀλῆν. Ἐλθὼν εἰς Ἄρταν καὶ ἀνταμώνσας ἐμὲ καὶ ἄλλους ἐταιριστὰς μᾶς εἶπεν ὅτι ἂν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη φθάσῃ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ, θὰ παραδώσῃ ἀμέσως τὸ φρούριον εἰς τοὺς Σουλιώτας. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη καλῶς ἐσφραγισμένη ἦτο γεγραμμένη πιθανὸν παρά τινος τῆς Αὐλῆς καὶ ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν «πρὸς τὸν φίλον». Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐφροντίσαμεν ἵνα μυστικῶς στείλωμεν εἰς τοὺς Σουλιώτας, παραστήσαντες τὴν σπουδαιότητα καὶ προτρέποντες ἵνα τὴν στείλωσιν, ὡς γνωρίζουσιν, εἰς τὸν Ἀλῆν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐστάλη μυστικῶς πρὸς τὸν Ἀλῆν, ὅστις ἄμα τὴν ἀνέγνωσε διέταξε παρευθὺς ἵνα παραδοθῆ τὸ φρούριον εἰς τοὺς Σουλιώτας.

Μετὰ τοῦ Νούρκα ἀνεχωρήσαμεν (38) διὰ τὸ Βραχώριον, καθ' ὁδὸν εὑρομεν διαφόρους ὀπλαρχηγούς, οἷον τὸν Τσόγκαν, Καραϊσκάκην, Ἀνδρεῖαν Ἰσικον, Ὀδυσσεά (2), Βαρνακιώτην, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁμίλησα κατ' ἰδίαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Εὐρὸν αὐτοὺς προθύμους καὶ μετὰ θάρρους, μόνος δὲ ὁ Γεώργιος Μαυρομάτης ἐφαίνετο πεφοβισμένος παριστῶν φόβους καὶ ἀπελπισίας. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ οὗτοι μοῦ εἶπον ὅτι εἶχαν ἀπόφασιν νὰ κτυπήσουν τὸν διαβαίνοντα, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ἦσαν καλῶς παρασκευασμένοι τὸ ἀνέβηλλον. Ὁ Νούρκας ἐνόμιζεν ὅτι ἐγὼ ὀμιλῶν πρὸς τούτους τοὺς προέτρεπον ἵνα διατελοῦσιν ἥσυχοι καὶ μὴ ἐπαναστήσωσιν.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνεχώρησεν εἰς Λεβαδεῖαν κατεσπευσμένως εἰς τὴν Γέφυραν δὲ τῆς Τατάρνας ἀπαντήσας σῶμα Γκέκηδων ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐφόνευσε.

Ἐλθόντες εἰς τὸ Βραχώριον μετὰ τοῦ Νούρκα ἔμεινα ἐκεῖ, συλλογιζόμενος ὅμως ὅτι κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Ὁμέρ—πασσᾶ, ὁ Χουρσίτης ἤθελε μὲ συλλάβῃ, ἀνεχώρησα διὰ τὸν ὀπλαρχηγὸν Τσόγκαν πρὸς τὰ μέρη τῆς Βονίτης. Ἐκεῖ δ' ἔμαθα ὅτι ἔστειλεν ἀνθρώπους ὁ Χουρσίτης νὰ μὲ συλλάβουν. Ἔσπευσα ἀμέσως

1. Δεκέμβριος τοῦ 1820.

2. Ὀδυσσεά Ἀντροῦτσο.

καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν Γῶγον νὰ ἐπαναστατήσῃ ὅστις καὶ τῷ ὄντι ἔπραξε τοῦτο, ἐγὼ δὲ μετέβην παρὰ τῷ Γῶγῳ ὅστις

Η΄.

(39) (1) μετὰ τῶν Ἑλλήνων· συγχρόνως δὲ ἀπεστάλη καὶ ὁ Ὁμέρ Βρουώνης εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα μεθ' οὗ μετ' οὐ πολὺ προσήλθον καὶ οἱ δυσαρεστημένοι ἀγάδες, διαλυθεῖσθαι τῆς Τουρκαλβανικῆς συμμαχίας.

Σημειωτέον ὅτι ἐν ᾧ εἴμεθα ἐστρατοπεδευμένοι Ἄλβανοι καὶ Ἕλληνες περὶ τῆς Ἄρτης, ὁ Ἄλῃς στενοχωρηθεὶς, διότι ὁ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων (Λιθαρίτσα) Ἄλβανὸς Γκέκας φρούραρχος τοῦ Μαχμούτ—βέης—Ζογόλης συμφωνήσας κατὰ πρῶτον μετὰ τοῦ Ἄλῃ ἵνα τὸν ὑπηρετήσῃ ἐν ἔτος μεθ' ὃ νὰ λάβῃ τοὺς μισθοὺς του καὶ ἀπέλθῃ παρελθόντος τοῦ ἔτους χαριζόμενος παρέτεινεν ἐπὶ δύο μῆνας τὴν διαμονὴν του, ἔλθων συνάμα εἰς συμφωνίας μετὰ τοῦ Χουρσίτου, ἃν τὸν δέχεται νὰ προσκυνήσῃ. Ὁ Χουρσίτης ἐδέχθη, μὲ τὴν συμφωνίαν ἵνα τοῦ παραδώσῃ τὴν Λιθαρίτσαν, οὗτος ὅμως δὲν συνήνεσε λέγων ὅτι θέλει ὑπάγει μόνος του καὶ θὰ παραδώσῃ τὸ κάστρον εἰς τὸν Ἄλῃν. Ὁ Χουρσίτης ἐδέχθη, ἀφ' οὗ δὲ παρήλθον οἱ δύο μῆνες εἰδοποίησε τὸν Ἄλῃν νὰ παραλάβῃ τὸ φρούριον, αὐτὸς δ' ἐξελθὼν ἐπροσκύνησε τὸν Χουρσίτην, ὅστις ἐκτιμῶν τὴν ἀνδρείαν καὶ τιμιότητά του, τὸν διώρισε Πασσᾶν.

Ὁ Ἄλῃς διώρισεν ἐν σώμα Ἄλβανῶν ἵνα καταλάβῃ τὸ φρούριον μὴ ἐμπιστευόμενος ὅμως ἔγραψε πρὸς τοὺς ἄνω νὰ τοῦ στείλουν βοήθειαν ἥτις πρὶν ἔλθῃ παρεδόθη τὸ φρούριον. Ἠτοιμάσθη λοιπὸν ἐν σώμα Ἄλβανῶν καὶ Ἑλλήνων διοικούμενον ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ μόλις ἔφθασαν καὶ οἱ Ἄλβανοὶ ἀδυνατῶν νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ πλέον παρεδόθη (*).

(40) Ἀφοῦ ἐπέστρεψαν οὗτοι ἀπεφασίσαμεν ἵνα ἐπιπέσωμεν κατὰ τῆς Ἄρτης. Τὸ Ἑλληνο—Ἄλβανικὸν στρατόπεδον κατεσκινωμένον εἰς Πέτα, Κομπότι καὶ τὰ πέριξ συνέκειτο ἐκ 4.000 περίπου ἐπὶ κεφαλῆς ἔχον τοὺς Μάρκον Βότσαρην, Γῶγον, Ἄ. Ἰσκον, Καραϊσκάκην, Ἄγο—Μουχουράρην, Μουχουράρη—Πούτσα κλπ. Ἐντὸς δὲ τῆς Ἄρτης εἶχον τοποθετηθῆ οἱ Ἰσμαήλ—πασσᾶς Γιαννιώτης, Ἰσμαήλ—πασσᾶς Πλιάσσης, Χασὰν—πασσᾶς Ὁσμανλῆς, ὁ ἀνεπιὸς τοῦ Ὁμέρ—Βρουώνη, ὁ Χασνατάρης τοῦ Χουρσίτου κλπ. μετὰ στρατοῦ ἐκ 5.000 περίπου. Ση-

1. Δὲν ὑπάρχει τὸ προηγούμενον μέρος.

2. Στὴν ἴδια σελίδα σβησμένο μὲ μιὰ γραμμὴ ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα: «Ἡ δὲ ἐπικουρία ἐπέστρεψε. Τότε ἀπεφασίσθη ὀριστικῶς μετὰ τῶν ἀγάδων συμμαχῶν ἵνα κτυπήσωμεν τὴν Ἄρταν. Εἰσῆλθομεν εἰς Ἄρταν κλεισθέντων τῶν Τούρκων εἰς τὸ φρούριον. Τότε μετεκαλέσθη εἰς Ἰωάννινα ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὁ Ὁμέρ Βρουώνης, ὅστις ἐπρότρεψεν ἐπανειλημμένως τοὺς ἀγάδες ἵν' ἀποσπασθῶσιν τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δὲ διηρέθημεν, καὶ οἱ μὲν ἀγάδες ἠνώθησαν μετὰ τῶν στρατευμάτων, ἡμεῖς δὲ ὀπισθοχωρήσαμεν πρὸς τὸ Κομπότι, Πέτα κλπ.

μειωτέον ὅτι οἱ ἐκ Λιθαρίτσας ἐπιστρέψαντες κατέλαβον τὸ χωρίον Μαράτι, πέραν τοῦ ποταμοῦ, κατάφυτον ἀπὸ κήπου. Οἱ ἐν Ἄρτη Τούρκοι ἰδόντες τούτους ἐνόμισαν ὅτι ἤλθον προσωρινῶς ἵνα λαφυραγωγήσωσι καὶ ἀπέλθωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως τὴν ἐπιούσαν δὲν τοὺς εἶδον φεύγοντας, ἀπεφάσισαν ἵνα τοὺς ἐξβάλωσι· ὅθεν ἐξῆλθεν ἀρκετὴ δύναμις ἣτις ἤνοιξε πόλεμον μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς ἐκβάλῃ, συγχρόνως δὲ καὶ ἡμεῖς εἴχομεν εἰδουποιηθῆ νὰ πλησιάσωμεν πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ ἐλθόντες κατελάβομεν ἕνα λόφον ἀνωθεν τῆς Ἄρτης. Τὴν ἐπιούσαν ἀπεφασίσθη ἵνα ἐπιπέσωμεν πρὸς τὰ ὀχυρώματα καὶ ἀπελθόντες μετὰ πόλεμον κατελάβομεν αὐτὰ· μείναντες εἰς τὰ ὀχυρώματα καὶ ἀπελθόντες μετὰ πόλεμον κατελάβομεν αὐτὰ· μείναντες εἰς τὰ ὀχυρώματα τὴν ἐπιούσαν εἰσῆλθομεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐδιώξαμεν τοὺς Τούρκους, οἵτινες κατέλαβον τὸ φρούριον, τὴν Μητρόπολιν καὶ τὴν θέσιν ὀχυρὰν «Κουσολάτο», οὕτω δ' ἐγενόμεθα κύριοι (41) τῆς πόλεως ἐκτὸς τῶν τριῶν θέσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγὼ ἔλαβον τὴν οἰκογενειάν μου καταφυγοῦσαν εἰς Κουσολάτο καὶ τὴν ἐξησφάλισα εἰς Αἰτωλικόν.

Ἐν ᾧ δὲ ἐγίνοντο ταῦτα ἐφθασεν ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὁ Ὁμέρ πασσᾶς. Οἱ συμμαχοῦντες ἀγάδες φοβούμενοι τὴν ἐπιρροὴν παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς τοῦ Ὁμέρ, μᾶς εἶπον καὶ ἐγράψαμεν εἰς τὸν Ὀδυσσεά ἵνα τὸν ἐμποδίσῃ νὰ ἔλθῃ. οὗτος ὅμως ἀδυνατῶν τὸν ἄφησε καὶ διῆλθεν. Ἐν ᾧ εἴμεθα οὕτως ἐστρατοπεδευμένοι, οἱ ἀγάδες πειθόμενοι εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ Ὁμέρ, ἐγύρισαν μετ' αὐτοῦ καὶ οὕτω διελύθημεν καὶ ἡμεῖς μὲν ἐστρέψαμεν πέραν τῆς Ἄρτης πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Τούρκων.

Ἡ διαλυθεῖσα Ἀλβανο—Ἑλληνικὴ συμμαχία διέλυσε καὶ πᾶσαν ἐλπίδα τοῦ Ἀλῆ, ὅστις κεκλεισμένος ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς λίμνης διετήρει ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἀπόφασιν ἔχων ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ νὰ καῖ ἢ νὰ παραδοθῆ. Οἱ πολιορκοῦντες, βλέτοντες τὴν ἀμετάρρεπτον τούτου ἐπιμονὴν ἀπεφάσισαν ἵνα διὰ δόλου λύσωσι πολιορκίαν ἐπιβλαβὴ καὶ μὴ συμφέρουσαν, κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τῷ ἔστειλαν ὅθεν Σουλτανικὰ φερμάνια δι' ὧν δῆθεν ἐλέγετο ὅτι ἔπρεπε νὰ παραδώσῃ τὰ Ἰωάννινα καὶ (42) ἀσφαλῶς μετὰ τῶν θησαυρῶν του καὶ τῆς ἀκολουθίας του μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἐξιλεωθῆ ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἀλῆς μὴ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς εἰλικρινείας ἐδέχθη τὴν συγχώρησιν καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὸ νησίον τῆς Λίμνης πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Κεχαγιά τοῦ Χουρσίτου, ὅτις ἔμελλεν ἵνα ἔλθῃ. Ἐν ᾧ ὁ Κεχαγιάς ἀνέβαινε τὴν κλίμακα καὶ ὁ Ἀλῆς ἐξῆλθε πρὸς προὔπαντήσιν του, ὁ πρῶτος ἐξαγαγὼν πιστόλιον ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ Ἀλῆ λέγων «Σουλτανικὴ προσταγή», συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Ἀλῆς ἀντεπυροβόλησε κατὰ τοῦ Κεχαγιά πηδήσαντος παρευθὺς κάτω τῆς κλίμακος καὶ τοῦ ἔκαυσε μόνον τὰ φορέματα, τότε δὲ ἀντίστησαν οἱ ἄνθρωποι του κατὰ τῶν Σουλτανικῶν καὶ ἦναψε πόλεμος. Ὁ Ἀλῆς ἐπληγώθη εἰς τὴν χεῖρα καὶ ἐν ᾧ οἱ ἄνθρωποι του τῷ ἔδενον τὴν πληγὴν ἄνθρωποι κάτωθεν τοῦ κατωγείου ἐπυροβόλησαν διὰ τῶν σχισμᾶδων τοῦ πατώματος κατὰ τοῦ Ἀλῆ, τὸν ὁποῖον μία σφαῖρα ἐπληγώωσε θανάσιμος εἰς τὴν κοιλίαν· ἔπεισε διατάττειν ἵνα φονεύσωσι τὴν Βασιλικὴν.

Οἱ ὄλαδοι τοῦ Ἀλῆ ἐξηκολούθουν πολεμοῦντες, προσκληθέντες δὲ εἰς παράδοσιν ἐξήτησαν ἵνα παραδοθῶσιν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Ὁμέρ—Βρυώνη, πρὸς οὓς παρεδόθησαν καὶ ἐλυτρώθησαν.

